

Adviesnota

Verlengde Schooldag

Werkgroep Verlengde Schooldag
Directie Onderwijs
Maart 2009

***“Vision without action
is a daydream
Action without vision
is a nightmare”***
Japans spreekwoord

Adviesnota Verlengde Schooldag

Werkgroep Verlengde Schooldag
Directie Onderwijs
Maart 2009

Inhoudsopgave

Voorwoord	.....	4
Inleiding	.....	5
Hoofdstuk 1	Visie en uitgangspunten Verlengde Schooldag	6
Hoofdstuk 2	Arubaanse realiteit	8
	2.1. Inleiding	
	2.2 Leerlingenpopulatie primair onderwijs Aruba	
	2.2.1 Voor Aruba	
	2.2.2 Per barrio	
	2.2.3 Per schoolbestuur	
	2.3 Populatie in huidige opvang Traimerdia	
Hoofdstuk 3	Verlengde Schooldag	12
	3.1 Inleiding	
	3.2 Naschoolse activiteiten	
	3.2.1 Huiswerkingbegeleiding	
	3.2.2 Vorming	
	3.2.3 Talentontwikkeling	
	3.2.4 Zorg voor leerlingen	
	3.2.5 Organisatie naschoolse activiteiten	
	3.3 Opvang	
	3.3.1 Organisatie opvang	
	3.3.2 Aanbod	
Hoofdstuk 4	Algemene consequenties	21
	4.1 Inleiding	
	4.2 Consequenties	
Hoofdstuk 5	Scenario, advies en implementatietraject	25
	5.1 Inleiding	
	5.2 Uitwerking scenario	
	5.3 Advies	
	5.4 Implementatietraject	
Hoofdstuk 6	Conclusie en aanbevelingen	32
	6.1 Inleiding	
	6.2 Samenvatting en conclusie	
	6.3 Aanbevelingen	
Begrippenlijst	.....	36
Literatuur	.....	38
Bijlagen	.....	40

Voorwoord

Voor u ligt de adviesnota ‘Verlengde Schooldag’ van Directie Onderwijs. In dit voorwoord wordt behalve het proces om de opdracht uit te voeren, ook de knelpunten die de werkgroep heeft ervaren weergegeven. Met deze adviesnota heeft de huidige werkgroep de opdracht uitgevoerd zoals opgedragen door de directeur Directie Onderwijs in opdracht van de minister van Onderwijs, Sociale Zaken en Infrastructuur.

De opdracht was om een advies te geven over het invoeren van een Verlengde Schooldag bestaande uit een verplicht deel met naschoolse activiteiten en een vrijwillig deel opvang. In de uitwerking conform de opdracht is de eerdere concept-adviesnota ‘Verlengde Schooldag’ van mei 2008 meegenomen.

Tijdens het adviseringsproces heeft de werkgroep enkele aspecten van de opdracht als knelpunten ervaren. Deze knelpunten zijn: het verplichte karakter, het kamerbreed invoeren en de startdatum augustus 2009. Ondanks deze knelpunten en de zeer beperkte tijd waarin het advies geproduceerd diende te worden, is de werkgroep erin geslaagd tot deze adviesnota te komen. De adviesnota is mede mogelijk gemaakt door de feedback, ondersteuning en medewerking die werd ontvangen van diverse collega’s binnen Directie Onderwijs.

Op dit moment is er nog geen leerplichtwet op Aruba. Dit betekent dat ouders vrij zijn om te beslissen of hun kind überhaupt onderwijs volgt. Het verplichte karakter van de Verlengde Schooldag lijkt hierdoor ook niet mogelijk, zonder een wettelijke basis. Tevens is uit literatuuronderzoek gebleken dat in andere landen de Verlengde Schooldag in de meeste gevallen niet verplicht is gesteld. Om het kamerbreed in te voeren ontbreken er essentiële randvoorwaarden op personeel, materieel, infrastructureel en juridisch gebied. Bovendien is het essentieel bij een grootschalige innovatie als Verlengde Schooldag dat er draagvlak bij alle betrokkenen gecreëerd wordt. Door het ontbreken van de randvoorwaarden wordt de haalbaarheid van de startdatum betwijfeld.

Op 26 maart 2009 heeft de werkgroep het concept van de adviesnota ‘Verlengde Schooldag, maart 2009’ in een feedbacksessie met de coördinatoren van Directie Onderwijs besproken. De coördinatoren hebben aangegeven dat zij tegen het verplichten van de Verlengde Schooldag zijn, vanwege het ontbreken van de leerplichtwet en het recht van ouders te kiezen voor het soort van onderwijs en opvoeding voor hun kinderen. De coördinatoren stelden de werkgroep voor, een combinatie te maken van twee van de geschetste scenario’s waarin een pilotproject wordt voorgesteld. Dit scenario omvat koppels van kleuter- en basisscholen, waar op dit moment al naschoolse opvang door Traimerdia aangeboden wordt.

Het uiteindelijke advies van de werkgroep na het analyseren van diverse scenario’s is, te starten met een pilot van vier scholen. Hierbij adviseert de werkgroep zeer kritisch te kijken naar het verplichte karakter en de startdatum.

Maart 2009

Inleiding

Aanleiding

Deze adviesnota is tot stand gekomen in een traject dat twee fasen heeft gekend: in de periode februari - mei 2008 heeft een werkgroep van Directie Onderwijs de opdracht van de Minister van Onderwijs, Sociale Zaken en Infrastructuur uitgewerkt en is gekomen tot de "Adviesnota Verlengde Schooldag, mei 2008" (zie bijlage 1). Deze adviesnota is binnen Directie Onderwijs niet verder besproken.

In november 2008 heeft de Directeur Directie Onderwijs op verzoek van de Minister van Onderwijs een vervolg gegeven aan het uitwerken van de adviesnota van mei 2008. De tweede werkgroep en klankbordgroep Verlengde Schooldag bestaan gedeeltelijk uit dezelfde personen en gedeeltelijk uit nieuwe leden. De opdracht tot nadere uitwerking van de adviesnota uit mei 2008 is vastgelegd in een opdrachtoomschrijving die door de waarnemend directeur DO met de Minister van Onderwijs is besproken (19 februari 2009, bijlage 2). Op 4 maart 2009 heeft de Minister van Onderwijs de waarnemend directeur DO bericht dat de werkgroep zich niet meer hoefde bezig te houden met verlenging van onderwijstijd vanwege het curriculum. Dit heeft geleid tot een herziening van de opdrachtoomschrijving (5 maart 2009, bijlage 3).

Opdracht

De opdracht van de werkgroep Verlengde Schooldag luidt als volgt (versie maart 2009): Het komen tot een nadere uitwerking van de Adviesnota Verlengde Schooldag van Directie Onderwijs van mei 2008, zoals opgesteld door de toenmalige werkgroep Verlengde Schooldag. De nadere uitwerking zal de volgende onderdelen voor een Verlengde Schooldag omvatten:

1. naschoolse activiteiten, bestaande uit een deel huiswerkbegeleiding, vorming en talentontwikkeling. Dit is een verlenging van schooltijd en verplicht voor alle leerlingen uit het primair onderwijs.
2. een deel opvang, waarbij de deelname vrijwillig is.

De Verlengde Schooldag gaat gelden voor het primair onderwijs, dus kleuter- en basisonderwijs en de gewenste startdatum is 1 augustus 2009.

Leden van de werkgroep

Mildred Thijzen-Maduro, afdeling Inspectie
Miranda Bareño, projectbureau SHA
Carla Briezen, afdeling Begeleiding
Janis Schoppema, afdeling Begeleiding
Birgit Kreykenbohm, afdeling Planning & Beleid (voorzitter)

Voor ondersteuning op het gebied van onderwijspersoneel, onderwijsfaciliteiten, onderwijsfinanciën en statistiek hebben Ronny Croes, Alex Croes, Danny Maduro, Victor Kelly en Miriam Thiel gezorgd. Daarnaast hebben Anne-Marie Proveyer-Groot, Anchi Croes-Anthony, Gracy Garcia-Dijkhoff en Sharon Rodriguez, als klankbordgroep geparticipeerd.

Leeswijzer

De adviesnota is als volgt opgebouwd: Hoofdstuk 1 bevat de visie die als basis dient voor de Verlengde Schooldag. Hoofdstuk 2 geeft de data weer die binnen de Arubaanse context relevant zijn. In hoofdstuk 3 worden de onderdelen van de Verlengde Schooldag geschetst. Hoofdstuk 4 geeft de consequenties van de invoering aan. In hoofdstuk 5 worden de scenario's, advies en implementatietraject geschetst en hoofdstuk 6 geeft tenslotte conclusies en aanbevelingen weer.

Hoofdstuk 1   Visie Verlengde Schooldag

1.1.   Inleiding

De aanleiding om te komen tot Verlengde Schooldag zijn de diverse problemen die in het onderwijs en de maatschappij bestaan. Het gaat hierbij onder andere om voortijdig schoolverlaten, de lage geschooldheidsgraad van de bevolking van Aruba, gering bewustzijn binnen de maatschappij van het belang van “life-long learning”, de lage resultaten op de leergebieden lezen, taal en rekenen, het hoge aantal zittenblijvers en de problematiek van “over wegens leeftijd” in het reguliere basisonderwijs (SER, 2002; CBS, 2000; NOP, 2007).

Daarnaast blijkt dat in een groot aantal gezinnen beide ouders werken en dat hun kinderen vaak geen of weinig adequate opvang hebben (SER, 2005). Deze kinderen vormen een kwetsbare groep in onze samenleving en lopen een vergroot risico om in problematische situaties van allerlei aard terecht te komen. Ook is er naar aanleiding van een grootschalig onderzoek naar jeugddelinquentie op Aruba geconstateerd dat de jeugd behoefte heeft aan meer gestructureerde vrije tijdsbesteding (Van der Wal, 2008).

Bij het vormen van de visie voor de Verlengde Schooldag is het Nationaal Onderwijs Plan (NOP, 2007) als kader gebruikt.

Hieronder worden eerst de uitgangspunten genoemd en in paragraaf 1.3 zal de visie van de Verlengde Schooldag worden weergegeven.

Volgens de Staatsregeling van Aruba (AB, 1987, No. GT 1) is “onderwijs een voorwerp van een aanhoudende zorg der regering”. Het onderwijs ziet als haar taak leerlingen diverse kennis, inzichten en vaardigheden bij te brengen. Steeds meer ziet men voor het onderwijs ook een taak weggelegd om leerlingen juist op sociaal-emotioneel gebied te laten ontwikkelen. Momenteel zijn de ontwikkelingen zodanig, dat er onder de ouders en de gemeenschap veel vraag is naar opvoedingsondersteuning. Dit kan worden verklaard door de sterke veranderingen in de afgelopen jaren in de Arubaanse samenleving (Van Oenen en Valkenstijn, 1999; Van der Wal, 2008).

Bij het vormen van de visie voor de Verlengde Schooldag is het Nationaal Onderwijs Plan (NOP, 2007) als kader gebruikt. Het NOP is gekomen tot een visie voor het onderwijs via een participatief proces.

Hieronder worden eerst de visie en uitgangspunten van de NOP gepresenteerd en in paragraaf 1.3 zal vervolgens de visie van de Verlengde Schooldag worden weergegeven.

1.2 Het Nationaal Onderwijsplan (NOP)

Deze visie van het NOP luidt: *“Un ciudadano responsable, satisfecho y global, cu ta siña pa bida largo y ta contribui na e calidad di bida di nos comunidad”*.

Bovenstaande visie is gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

- Het centraal stellen van de leerling
- Het stimuleren van de individuele persoonlijke ontwikkeling
- De school als een veilige plek
- De ontwikkeling van de leerling tot een volwaardig lid van de maatschappij
- De School als een multifunctionele faciliteit, met participatie van ouders en gemeenschap
- Het aanbieden van kwalitatief goede opvang.

Het NOP wil in het jaar 2017 haar visie realiseren door in de komende jaren allerlei verbeter- en vernieuwingsplannen uit te voeren. Deze adviesnota Verlengde Schooldag is een eerste verkenning ten aanzien van het verlengen van schooltijden zoals opgenomen in de doelen van het NOP.

1.3 Visie Verlengde Schooldag

Geheel in lijn met de visie en uitgangspunten van het NOP heeft de werkgroep de volgende visie ten aanzien van de Verlengde Schooldag:

De Verlengde Schooldag biedt aan alle leerlingen in het primair onderwijs naschoolse activiteiten die gericht op de persoonlijke vorming door het bevorderen van de sociaal-emotionele, creatieve en fysieke ontwikkeling. De persoonlijke vorming richt zich op het ontwikkelen van verantwoordelijkheid, discipline, creativiteit en sportiviteit. Dit alles in het licht van de individuele ontwikkeling als ook het lidmaatschap van zowel de Arubaanse-, als de wereldgemeenschap. Naast de naschoolse activiteiten, wordt in de Verlengde Schooldag ook opvang aangeboden ten behoeve van ouders die daar behoefte aan hebben.

De verwachting is dat een kwalitatief goed georganiseerde en gestructureerde Verlengde Schooldag ondersteuning biedt aan het schoolgebeuren en mogelijk door de opvoedingswaarde ervan op langer termijn sociaal-maatschappelijke problemen terug zal dringen en voorkomen. Om de doelen van de Verlengde Schooldag te bereiken is communicatie tussen en participatie van alle actoren essentieel.

Hoofdstuk 2 Arubaanse realiteit

2.1 Inleiding

Alvorens te kunnen komen tot een voorstel voor de Verlengde Schooldag dat in de Arubaanse context haalbaar kan zijn, worden de data, die binnen deze context relevant zijn, bekeken.

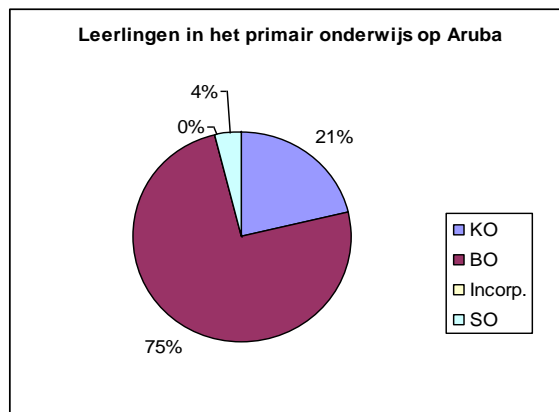
De data die de werkgroep in deze nota gebruikt heeft, zijn afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en van de afdeling Onderzoek en Statistiek (O&S) van Directie Onderwijs. De data uit het jaarverslag O&S beslaan het schooljaar 2007-2008 (december 2009). De indeling naar regio's is afkomstig van Censo 2000.

2.2 Leerlingenpopulatie in het primair onderwijs op Aruba

2.2.1 Voor Aruba

Het kleuteronderwijs (KO) op Aruba telt per september 2007 in totaal 2.646 leerlingen, verdeeld over 26 scholen. In totaal zijn er 139 leerkrachten werkzaam in het kleuteronderwijs en omvat dit type onderwijs 106 groepen.

Het basisonderwijs (BO) op Aruba heeft in totaal 9.257 leerlingen verdeeld over 34 scholen met 383 klassen. Er zijn 479 leerkrachten werkzaam in het basisonderwijs (O&S, 2007).

Figuur 1. Aantal leerlingen in het primair onderwijs in percentages.

De gegevens voor het schooljaar 2008-2009 zijn nog niet te verkrijgen, maar een relevante verandering is dat er een nieuwe openbare basisschool in dat schooljaar geopend is in de barrio Noord/Tanki Leendert. Deze school telt 198 leerlingen verdeeld over 10 klassen. Het aantal leerkrachten is 15.

Daarnaast is er 1 locatie waar het Incorporatieprogramma voor het basisonderwijs gegeven wordt. Deze locatie heeft in totaal 15 leerlingen in 1 klas met 1 leerkracht (O&S, 2007).

Het Speciaal Onderwijs (SO) heeft in totaal 466 leerlingen verdeeld over 48 klassen op 5 scholen. Het aantal leerkrachten dat in het speciaal onderwijs werkzaam is, bedraagt 75.

Voor Aruba gaat het dus in totaal om 12.384 leerlingen, 694 leerkrachten, 538 groepen/klassen en 66 scholen in het primair onderwijs.

2. 2.2 Per bario

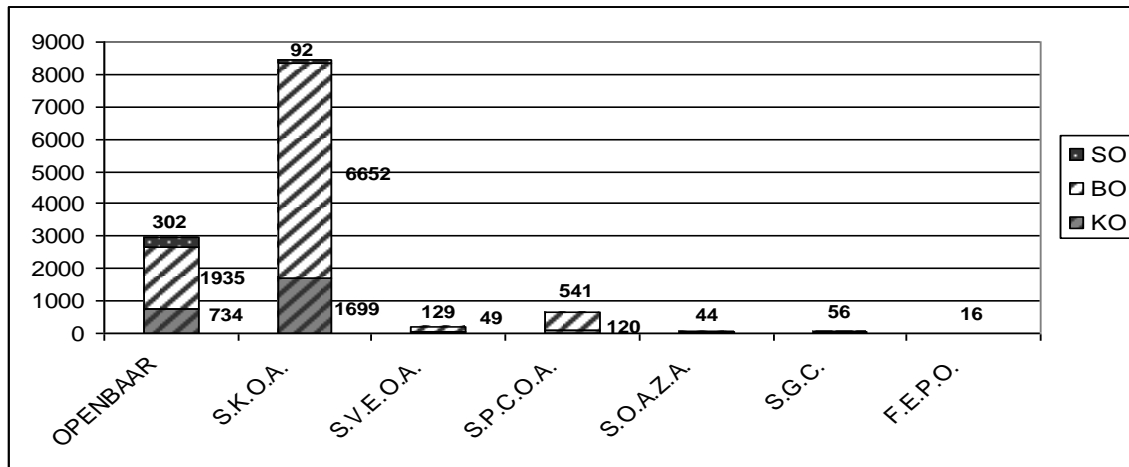
Onderstaande tabel 1 geeft een beeld van het aantal leerlingen in het primair onderwijs naar woongebied op Aruba. Hier is Aruba onderverdeeld in 8 woongebieden, volgens de indeling van CBS (Censo, 2000). Uit de tabel is waar te nemen dat in de bario's Noord/Tanki Leendert (2.635 leerlingen), Oranjestad West (1.834 leerlingen) en Santa Cruz (1.643 leerlingen) het grootste aantal leerlingen wonen. In de bario San Nicolas Zuid heb je het minst aantal leerlingen (858) wonen.

Tabel 1. Overzicht aantal leerlingen naar woongebied (O&S, 2007-2008)

	Noord/ Tanki Leendert	O'stad West	O'stad Oost	Paradera	Santa Cruz	Savaneta	San Nicolaas Noord	San Nicolaas Zuid
KO	586	383	296	318	357	317	240	149
BO	1956	1385	923	1043	1216	985	905	671
SO	93	66	50	49	70	49	51	38
totaal	2635	1834	1269	1410	1643	1351	1196	858

2.2.3 Per schoolbestuur

Het totale aantal leerlingen in het primair onderwijs op Aruba bedraagt 12.384 leerlingen. Figuur 2 geeft het aantal leerlingen in het primair onderwijs per schooltype en schoolbestuur weer. De leerlingen zijn verdeeld over 5 schoolbesturen en 2 stichtingen volgens onderstaande figuur. Het Contactbureau Openbaar Onderwijs en SKOA hebben zowel kleuter-, speciaal-, als ook basisonderwijs onder zich en zij hebben bovendien de meeste leerlingen. FEPO, SOAZA, SVEOA en SVGA hebben minder scholen en ook minder leerlingen.

Figuur 2. Aantal leerlingen per schoolbestuur (O&S, september 2007).

2.3 Populatie huidige opvang Traimerdia

Traimerdia is gericht op *‘zorg en begeleiding aan kinderen van het primair onderwijs en draagt hierdoor bij aan de vorming van gelukkige en gezonde kinderen voor de Arubaanse samenleving’* (Bureau Traimerdia, februari 2008). Het biedt ondersteuning aan het onderwijs en is gericht op de totale ontwikkeling van het kind. Traimerdia is het coördinatiebureau vanuit de overheid voor naschoolse opvang.

De begin- en eindtijd van Traimerdia is van 13.15 tot en met 17.45 en de centra sluiten om 18.00. Er is elke dag een verplichte rust- en eetpauze van 45 minuten gevolgd door huiswerkbegeleiding van 1 tot 1 ½ uur. Als de leerlingen hiermee klaar zijn, dan krijgen ze stimuleringsmateriaal met veel variatie. Voor de basisschoolleerlingen zijn er materialen beschikbaar op het gebied van rekenen, Nederlandse taal en lezen. Kleuters krijgen activiteiten met diverse stimuleringsmaterialen (Bureau Traimerdia, augustus 2008).

Het aanbod bestaat, naast de huiswerkbegeleiding, verder uit gerichte activiteiten die betrekking hebben op de creatieve expressie. Het betreft activiteiten die gericht zijn op het gebied van drama, muziek, dans, handvaardigheid, tekenen en sport en spel. Ook is er ruimte voor ‘vrij spel’. Dit vrije spel gebeurt wel gestructureerd, in die zin dat het gericht aangeboden wordt, maar het kind maakt een eigen keuze (Traimerdia, oktober 2003).

Het opleidingsniveau van de centrumleiders is HBO en die van de groepsleiders is meestal LBO of MBO. De groepsleiders houden toezicht op het maken van het huiswerk en een leerkracht helpt die leerlingen, die moeilijkheden ondervinden bij het maken van huiswerk. De huiswerkbegeleider werkt elke dag van 14.00 tot 16.00 uur.

Bij het Bureau Traimerdia zijn gegevens verzameld om een beeld te krijgen van de aantallen, de structuur en de organisatie binnen Traimerdia. De gegevens zijn in tabel 2 verwerkt.

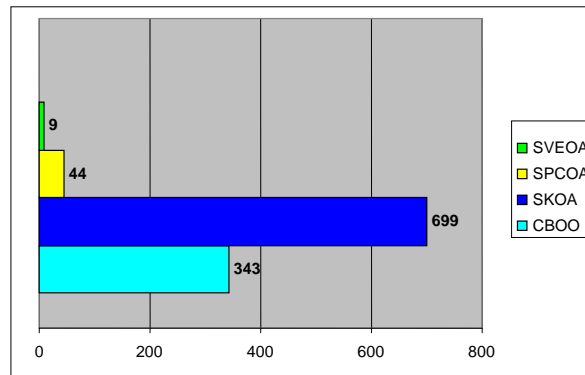
Tabel 2. Overzicht Traimerdia

Nummer	Lokatie	Groepen	Aantal kinderen per 1-12-2008	Centrumleiders	Leiders	Leerkrachten. als huiswerkbegeleider
1	Morgenster/ Conrado Coronel	8 x 24	184	2	8	1
2	Oranjestad/ St.Fransiscus	8 x 24	154	2	8	1
3	Noord/ Washington	10 x 24	215	2	10	2
4	Noord/ Kudawecha/	5 x 24	111	1	5	1
5	Paradera/ Maria Goretti	7 x 24	156	2	7	2
6	Santa Cruz/ San Hose	7 x 24	147	2	7	2
7	San Nicolaas/ Pieter Boerschool	7 x 24	183	2	9	2
Totaal			1150	13	54	11

Bron: Bureau Traimerdia, maart 2009

Het bureau heeft aangegeven dat het aantal leerlingen dat Traimerdia bezoekt, sterk is gedaald. In december 2008 bezochten 1145 leerlingen de centra van Traimerdia. In februari 2009 maken 564 leerlingen gebruik van Traimerdia. Vooral het aantal kinderen van de 4de tot en met de 6de klas is verminderd. Ook geeft men aan dat er vroeger meer sprake was van een gemêleerd gezelschap en dat er nu meer leerlingen van één bepaald achtergrond gebruik maken van Traimerdia.

De herkomst van leerlingen op Traimerdia naar schoolbestuur worden in volgende figuur weergegeven (Bron Traimerdia).

Figuur 3. Leerlingen naar schoolbestuur op Traimerdia

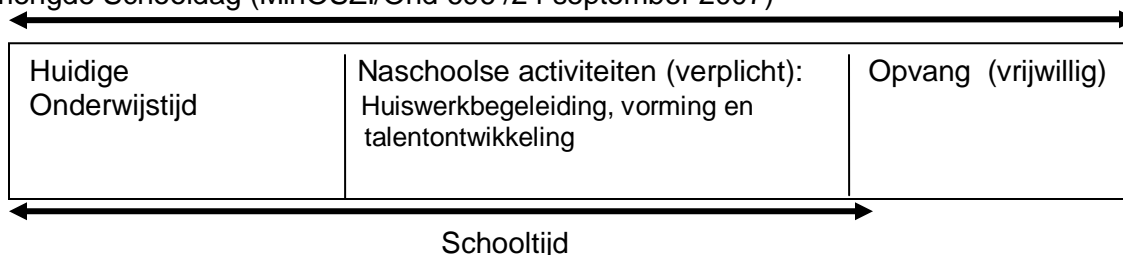
Het volgende hoofdstuk geeft een nadere uitwerking van de naschoolse activiteiten en opvang.

Hoofdstuk 3 Verlengde Schooldag

3.1 Inleiding

Onder Verlengde Schooldag wordt in deze nota uitgegaan van een schooldag die de componenten schooltijd (onderwijstijd en naschoolse activiteiten) en opvang omvat. Schematisch ziet dit er als volgt uit:

Verlengde Schooldag (MinOSZI/Ond 696 /24 september 2007)

Schooltijd bestaat uit de onderwijstijd gebonden aan het curriculum en daarnaast uit de naschoolse activiteiten met de onderdelen huiswerkbegeleiding, vorming en talentontwikkeling. De naschoolse activiteiten zullen als onderdeel van de Verlengde Schooldag verplicht worden voor alle leerlingen in het kleuter-, basis- en speciaal onderwijs. Deze verplichte vorm verschilt van de vorm die onder andere in Nederland, VS en Engeland wordt gebruikt, welke op vrijwillige basis plaatsvindt.

Verlengde schooldag bestaat naast de huidige onderwijstijd en de verplichte naschoolse activiteiten ook uit een vrijwillig deel opvang. Met vrijwillig wordt bedoeld dat het een opvangaanbod is voor ouders die hiervoor kiezen.

Doel van de Verlengde Schooldag in zijn geheel is de ontwikkeling van kinderen in het primair onderwijs op het gebied van persoonlijke vorming te stimuleren en het bevorderen van hun sociaal-emotionele en creatieve ontwikkeling. Om tegemoet te komen aan de individuele behoeften voor talentontwikkeling zullen kleine groepen gevormd worden. Leerlingen van het basisonderwijs zullen ook gerichte ondersteuning krijgen bij het maken van hun huiswerk in de vorm van huiswerkbegeleiding. Dit komt hun kansen voor een succesvolle toekomst ten goede (Van Oenen en Valkenstijn, 1999; Van der Wal, 2008; Wiersma, Van Kooij, De Doper en Van der Meene, 2009; Oosterhout en Broodbakker, 2003).

In de werkgroep Verlengde Schooldag is eveneens geconstateerd dat er ook aandacht besteed moet worden aan het aspect zorg voor leerlingen in het aanbod van Verlengde Schooldag. Dit aspect wordt aan het einde van dit hoofdstuk apart besproken.

In de voorgaande paragrafen is aangegeven dat deze Adviesnota Verlengde Schooldag aanbevelingen doet om na de reguliere onderwijsuren in het primair onderwijs de schooldag voor de leerlingen te verlengen. De naschoolse activiteiten en opvang zullen onder een wettelijk kader moeten vallen aangezien deze niet binnen de huidige wetgeving vallen.

3.2 Naschoolse activiteiten

In deze paragraaf gaan we nader in op de verplichte naschoolse activiteiten in het kader van Verlengde Schooldag. Er wordt een beschrijving gegeven van de doelstelling en onderdelen van naschoolse activiteiten. Later wordt nader ingegaan op de indeling en organisatie van de naschoolse activiteiten binnen het kleuter- en basisonderwijs.

In deze adviesnota wordt onder naschoolse activiteiten verstaan activiteiten die buiten de onderwijstijd plaatsvinden en verplicht zijn voor alle leerlingen van het primair onderwijs. Het aanbieden van naschoolse activiteiten binnen de Verlengde Schooldag is een wijze om kinderen in het primair onderwijs extra impulsen te geven in hun ontwikkeling. Dit door middel van educatieve en creatieve activiteiten en gerichte huiswerkbegeleiding. Hiermee wordt structureel aandacht besteed aan de sociaal-emotionele- en creatieve ontwikkeling van leerlingen. Met huiswerkbegeleiding worden leerlingen ondersteund bij het verwerken van het leerstofaanbod. Aandacht voor deze aspecten in de middaguren kan, naast ontwikkelingen en verbeteringen die plaats zullen blijven vinden in de huidige onderwijstijd en leerstofaanbod, mogelijk leiden tot betere prestaties in het onderwijs. Het is van belang dat de verplichte naschoolse activiteiten goed aansluiten op het aanbod gedurende onderwijstijd.

Het gedeelte naschoolse activiteiten begint met taalstimulering voor kleuters en huiswerkbegeleiding voor leerlingen van het basisonderwijs. Vervolgens komen activiteiten aan bod die gericht zijn op persoonlijke vorming en talentontwikkeling voor alle leerlingen. De verschillende onderdelen die door middel van de naschoolse activiteiten aandacht krijgen zijn sterk met elkaar verbonden. Bijvoorbeeld de sociaal-emotionele ontwikkeling krijgt aandacht in de activiteiten die betrekking hebben op persoonlijke vorming maar zijn ook terug te vinden in de activiteiten die betrekking hebben op talentontwikkeling.

In het onderstaande worden de onderdelen huiswerkbegeleiding, en de activiteiten die gericht zijn op vorming en talentontwikkeling beschreven.

3.2.1 Huiswerkbegeleiding

Bij huiswerkbegeleiding krijgen de leerlingen van het basisonderwijs de ruimte en tijd om hun huiswerk te maken. Leerlingen die klaar zijn met hun huiswerk krijgen stimuleringsmateriaal aangeboden of doen mee aan andere activiteiten, zoals lezen. Dit kan plaats vinden onder toezicht en begeleiding van onderwijzers, groepsleiders (medewerkers die nu werkzaam zijn binnen Traimerdia), onderwijsassistenten of vierde jaars IPA-studenten als stagiaires.

Indien leerlingen bij bepaalde huiswerktaken problemen ondervinden, zullen ze geholpen worden door een bevoegde leerkracht. Het is de bedoeling leerkrachten in te zetten om zo de kwaliteit van extra instructie te blijven garanderen. Dit gedeelte van de Verlengde Schooldag heeft een sterke samenhang met het effectief lesgeven gedurende de onderwijstijd en neemt deze niet over, maar biedt alleen ondersteuning hieraan. Een aandachtspunt hierbij is eventueel samenwerking regelen met bureaus/particulieren die al bijles en huiswerkbegeleiding aanbieden.

Leerkrachten van het primair onderwijs moeten beschikken over een scala aan kennis en vaardigheden, zoals effectieve instructie, zelfstandig werken, differentiatie, werken met groepsplannen en dergelijke. Binnen de verbeterplannen van de scholen moet men voldoende aandacht blijven besteden aan deze aspecten.

Wanneer de schooldag verlengd wordt, moeten we bewaken dat leerlingen niet overbelast worden. Het is niet de bedoeling dat leerlingen ná hun normale schooltijd, nog (veel) huiswerk over houden en in de late namiddag en vooravond nog hiermee bezig moeten zijn. Indien leerkrachten huiswerk geven is het daarom essentieel dat zij een reële hoeveelheid huiswerk geven aan leerlingen, conform de wettelijke vastgestelde hoeveelheid (Schoolreglement van de schoolbesturen).

3.2.2 Vorming

Vorming richt zich op het versterken van competenties die leerlingen nodig hebben voor hun persoonlijke vorming, welke noodzakelijk zijn om zowel op school als daarbuiten optimaal te kunnen functioneren.

In de toekomst zal het gebied Persoonlijke Vorming in het curriculum gestalte krijgen, waarbij met name persoonlijke en sociale competenties nader aan bod zullen komen. In het primair onderwijs moet meer aandacht besteed worden aan dit gebied. Vaardigheden op het persoonlijke- en sociale vlak zijn van groot belang voor het optimaal functioneren van kinderen en volwassenen. Middels activiteiten rondom vorming kan er systematisch en preventief gewerkt worden aan de intra- en inter-persoonlijke ontwikkeling van leerlingen, waarbij aandacht wordt besteed aan kritisch en strategisch denken, ICT- vaardigheden, leiderschapvaardigheden en mondiale instelling (NOP, 2007).

Prestaties van leerlingen op cognitief gebied hangen sterk samen met de beheersing van talen. Voor het merendeel van de leerlingen op Aruba is het Nederlands een vreemde taal. Door middel van het aanbieden van taalstimulerende activiteiten binnen de Verlengde Schooldag krijgen leerlingen ondersteuning bij het aanleren en beheersen van de Nederlandse taal. Bij kleuters richten taalstimuleringsactiviteiten zich op verwerving van de moedertaal.

Ontwikkelingen binnen het onderwijs gaan in de richting van 'Scol Multilingual' waarbij de leerlingen instructie krijgen in het Papiamentu en daarbij ook Nederlands, Spaans en Engels als vak aangeboden krijgen. Activiteiten binnen de Verlengde Schooldag kunnen ook een bijdrage leveren aan de beheersing van deze talen.

Competenties die leerlingen aanleren bij vorming zijn toepasbaar in de activiteiten van talentontwikkeling en vice versa. Vorming kan ook aangeboden in projecten met externe instanties.

3.2.3 Talentontwikkeling

Talentontwikkeling richt zich op activiteiten op de gebieden van sport en spel, kunst en cultuur, wetenschap en techniek, natuur en milieu. Deze activiteiten zijn bedoeld om de ervaringswereld van kinderen te verrijken en hun horizon te verbreden. Het biedt hen de gelegenheid om hun (onvermoede) talenten te ontdekken en verder te ontplooien. De activiteiten moeten laagdrempelig zijn en passen bij het ontwikkelingsniveau van de kinderen. Leerlingen kunnen, ondersteund door hun ouders, zelf een keuze maken uit een bepaald aanbod aan activiteiten, afhankelijk van hun leeftijd en interesses. Dit aanbod zal met inbreng van leerlingen, ouders en scholen geïnventariseerd worden. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het aanbod van vakdocenten en/of instellingen die al aanwezig zijn op het eiland en binnen de verschillende wijken. Het regelen hiervan kan in de vorm van een samenwerkingsprotocol of contract.

Hieronder volgt een niet uitputtende opsomming van mogelijke betrokkenen:

- Sport-, teken-, muziek- en dansscholen
- Bibliotheek
- Milieu- en natuurorganisaties
- Theater
- Scouting
- Musea
- Welzijn/kinderwerk

Op de vormgeving en organisatie van de activiteiten wordt in paragraaf 3.2.4 nader op ingegaan.

3.2.4. Zorg voor leerlingen

Naast de zorg die onderwijstijd wordt aangeboden, is er ook aandacht voor zorg in de naschoolse activiteiten, zowel preventief als curatief.

Binnen de Verlengde Schooldag bestaat de mogelijkheid om ook curatief te werk te gaan, bij bepaalde 'zorg-' of 'risico-leerlingen'. Hierbij kan de school een beroep doen op instanties/organisaties die werkzaam zijn op dit gebied, denk bijvoorbeeld aan de districtteams van Directie Sociale Zaken (sociale vaardigheidstrainingen, gezins- en systeembegeleiding, gedragstherapie), Afdeling Begeleiding van Directie Onderwijs (logopedische therapie, pedagogisch-didactische ondersteuning middels gesprekken met leerkrachten en ouders), schoolartsen en -verpleegkundigen van Directie Volksgezondheid, 'polis di bario', particuliere hulpverleners, etc.

Het verhelpen van leerachterstanden door middel van individuele handelingsplannen vormt ook een deel van de curatieve zorg, en moet gezien worden als een ondersteuning voor de zorg (remediëren) in de klas, die tijdens de onderwijstijd aan de leerling geboden dient te worden. Dit remediëren moet verzorgd worden door bevoegde leerkrachten of opgeleide "remedial teachers" om de kwaliteit te garanderen. Structurele samenwerking tussen enerzijds de zorgstructuur van de school en anderzijds de (leer)krachten in de naschoolse zorg is noodzakelijk. Deze samenwerking en afstemming dient geregeld te worden door de schoolcoördinator van de Verlengde Schooldag.

3.2.5. Organisatie naschoolse activiteiten

Coördinatie naschoolse activiteiten

Omdat Verlengde Schooldag een meerjarige innovatie voor Aruba betekent, zal de algemene coördinatie van alle activiteiten door één persoon vanuit Directie Onderwijs gebeuren.

Elk schoolbestuur heeft naar ratio van het aantal scholen een vsd-coördinator, waarbij gedacht wordt aan 2 voor SKOA, 1 voor CBOO, 1 voor combinatie van SPCOA, SVEOA, FEPO en SVGA.

Elke school heeft daarnaast een schoolcoördinator. Tussen al deze coördinatoren zal overleg en afstemming moeten plaatsvinden. De samenwerking tussen scholen/schoolbestuur en instellingen zal geregeld moeten worden, o.a. door samenwerkingsprotocollen (Wiersma, Van Kooij, De Doper en Van der Meene, 2009; Oosterhout en Broodbakker, 2003).

Naast de afstemming tussen onderwijstijd en naschoolse activiteiten, dient er een goede afstemming te zijn tussen de coördinatie van naschoolse activiteiten en opvang om de continuïteit voor de leerlingen te waarborgen.

De doelen van Verlengde Schooldag en het totale programma aanbod worden in een meerjarenplan verwerkt. Het aanbod van instellingen of vakdocenten wordt elk jaar geïnventariseerd in een activiteitenboek, gericht op de vraag van leerlingen, ouders en scholen. Het aanbod dat de instellingen in elkaar zetten moeten voldoen aan bepaalde richtlijnen die passen binnen de doelstelling van de Verlengde Schooldag en binnen de visie van de school of bario. Ook is het van belang de koppeling te maken met het vrijetijdsaanbod in de buurt (Wiersma, Van Kooij, De Doper en Van der Meene, 2009; Oosterhout en Broodbakker, 2003).

De school is verantwoordelijk voor de interne kwaliteitszorg van Verlengde Schooldag. De Inspectie van het Onderwijs, als toezichthouder namens de Minister van Onderwijs, houdt extern toezicht op de kwaliteit van de Verlengde Schooldag.

Monitoring en evaluatie van alle activiteiten rondom Verlengde Schooldag is essentieel.

Gezien het verplichte karakter van de naschoolse activiteiten en vanwege de kwaliteitsbewaking zal rekening gehouden moeten worden met het screenen en bijscholen van vakkrachten die de activiteiten gaan aanbieden. Naast kennis van hun 'specialisatie' moeten ze namelijk beschikken over pedagogische vaardigheden, om op een verantwoordelijke manier om te kunnen gaan met leerlingen van verschillende leeftijden.

Het is essentieel leerlingen niet over te belasten, daarom wordt gedacht aan maximaal 2 activiteiten per week. Om zoveel mogelijk tegemoet te komen aan de behoeften van de leerlingen moeten de groepen klein gehouden worden, namelijk 10 en maximaal 15 leerlingen (Van Oenen, en Valkenstijn, 1999; Wiersma, Van Kooij, De Doper en Van der Meene, 2009; Oosterhout en Broodbakker, 2003).

Dagindeling naschoolse activiteiten KO en BO

In tabel 4 wordt een overzicht gegeven van de indeling van de verplichte naschoolse activiteiten voor leerlingen van het kleuter- en basisonderwijs van maandag tot en met donderdag. Vrijdag hebben de leerlingen geen naschoolse activiteiten. Het toezicht en begeleiding die leerlingen nodig hebben bij huiswerk die op vrijdag is opgegeven, kan in het weekend worden verzorgd door de ouders/verzorgers.

De leerlingen kunnen hun eet- en rustpauze thuis of op school houden. Ouders blijven verantwoordelijk voor het verzorgen van een goede maaltijd.

Hoewel er vaste tijden worden aangegeven, bestaat de mogelijkheid voor flexibiliteit. Zo kan binnen de eet- en rustpauze ook andere activiteiten gedaan worden, die de rust van anderen niet verstoren. Naast eten en rusten kan onder andere gedacht worden aan lezen, gezelligheidspelen, spelen/werken aan de computer, knutselwerk.

Gezien de eindtijd van de verplichte naschoolse activiteiten, kan het zijn dat ouders gezien de gangbare werktijden, hun kinderen niet van school kunnen halen. Dit is een aandachtspunt dat uitgewerkt dient te worden met werkgevers (organisaties).

Tabel 4 Overzicht indeling verplichte naschoolse activiteiten

Activiteiten	KO	BO
Einde onderwijstijd	12:30	13:03
Eet- en rustpauze	12:30-14:00	13.03-14.00
Huiswerkbegeleiding		14.00-15.00
Vorming / talentontwikkeling	14:00-15:30	15.00-16.00

Actoren voor begeleiding van activiteiten

Huiswerkbegeleiding kan plaats vinden onder toezicht van onderwijzers, groepsleiders (medewerkers die nu werkzaam zijn binnen Traimerdia), onderwijsassistenten of vierde jaars IPA-studenten als stagiaires.

De activiteiten die gericht zijn op vorming en talentontwikkeling worden verzorgd door vakdocenten (o.a. CKV- en Movecion y Saluddocenten) en gespecialiseerde vakkrachten/instellingen, die verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit en de begeleiding. Extra toezicht en assistentie kunnen plaats vinden door een ouder of dezelfde personen die toezicht houden bij huiswerkbegeleiding.

Het verhelpen van leerachterstanden door middel van individuele handelingsplannen (remediëren) moet verzorgd worden door bevoegde leerkrachten of opgeleide “remedial teachers” om de kwaliteit te garanderen.

Voor curatieve zorg bij ‘zorg-’ of ‘risico-leerlingen’ kan een beroep worden gedaan op instanties/organisaties die werkzaam zijn op dit gebied, denk bijvoorbeeld aan de districtteams van Directie Sociale Zaken Afdeling Begeleiding van Directie Onderwijs, schoolartsen en -verpleegkundigen van Directie Volksgezondheid, ‘polis di bario’, particuliere hulpverleners, etc.

Voorbeeld aanbod activiteiten gedurende een schooljaar voor het KO en BO

Tabel 5 geeft een voorbeeld van een activiteitenaanbod. Een nadere uitwerking zal nog plaats moeten vinden. De tabel geeft een overzicht van een mogelijk aanbod gedurende het schooljaar, verdeeld in drie periodes van 10 à 12 weken elk. Het voorbeeld gaat uit van een kleuterschool met 4 klassen en een basisschool met 6 klassen en is gebaseerd op een aanbod in programma’s van enkele weken. Andere mogelijkheden kunnen in de toekomst worden uitgewerkt.

Tabel 5. Voorbeeld activiteitenaanbod

Categorie		Periode 1	Periode 2	Periode 3
Sport & spel	KO	Ballet/judo	Zwemmen/turnen	Karate/yoga
	Onderbouw	Softbal/voetbal	Zwemmen/turnen	Judo/ballet
	Middenbouw	Zwemmen/beachvolleybal	Turnen/gezelschapsspel	Tennis/badminton
	Bovenbouw	Zwemmen/beachvolleybal	Voetbal/softbal	Streetdance/Salsa
Kunst & cultuur	KO	Mime-spelen/toneel	Kuartaal/Schoolkoor	Klei- lessen/Vingerverfen
	Onderbouw	Schilderen/tekenen	Paasmandje maken/carnavalsmasker maken	Schoolkoor/Kuartaal
	Middenbouw	Schoolkoor/ Kuartaal	Schilderen/tekenen	Project Padu Lampe/ Project Instrumento musical di Aruba
	Bovenbouw	Project Instrumento musical di Aruba/ Project Padu Lampe	Schoolkoor/ Kuartaal	Schilderen/tekenen
Vorming	KO	Taalstimulering	Taalstimulering	Taalstimulering
		SEO activiteit	SEO activiteit	SEO activiteit
	BO	SEO activiteit	SEO activiteit	SEO activiteit
		Taalstimulering	Taalstimulering	Taalstimulering

3.3 Opvang na schooltijd

Naast het hierboven beschreven verplichte gedeelte naschoolse activiteiten bestaat de Verlengde Schooldag ook uit een opvanggedeelte op vrijwillige basis. In deze paragraaf wordt een weergave gegeven van de doelen, de doelgroep en de organisatievorm van de opvang na schooltijd.

Opvang na schooltijd kan gezien worden als een gestructureerd toezicht op kinderen, waarin activiteiten op speelse wijze worden aangeboden. Opvang na schooltijd wordt in deze

adviesnota beschouwd als een facultatieve voorziening en voorziet in de groeiende behoefte binnen de samenleving.

Opvang na schooltijd is noodzakelijk binnen het sociaaleconomische kader van Aruba. Het aantal gezinnen waarin beide ouders c.q. de alleenstaande moeders fulltime werken is hoog (CBS, 2000/SER,2005). Het komt voor dat kinderen alleen thuis blijven, of door een (iets) oudere broer of zus worden opgevangen. Vanwege deze reden en de hierboven vermelde doelstelling om de ontwikkeling van kinderen in het primair onderwijs in het gehele aanbod centraal te stellen, is kwalitatief goede opvang na schooltijd voor deze kinderen uitermate wenselijk. Werkende ouders hebben extra voorzieningen nodig voor het combineren van werk en zorg in een samenleving waarin deeltijd werken geen gemeengoed is. Als samenleving streven wij naar het op peil houden van de arbeidsproductiviteit, terwijl de economie om de inzet vraagt van veel arbeidskrachten. Dit brengt met zich mee dat zoveel mogelijk mensen volledig aan het arbeidsproces moeten deelnemen. Vandaar dat in deze nota er van uit gegaan wordt, dat Verlengde Schooldag ouders in staat stelt om een aaneengesloten arbeidsdag te vervullen.

De opvang na schooltijd is gericht op die leerlingen van wie de ouders aangeven hiervan gebruik te willen maken. De ouders blijven hoe dan ook verantwoordelijk om adequate opvang voor hun eigen kind(eren) te regelen. De opvang en eventueel het vervoer van school naar opvangplaats kan gedeeltelijk gesubsidieerd worden door het Ministerie van Onderwijs. Deze adviesnota stelt dat het uitgangspunt is, dat ouders naar inkomen bijdragen aan de opvang na schooltijd. Vanuit het uitgangspunt dat elk kind recht heeft op een ondersteuning om zich zodanig te ontwikkelen dat het kan werken aan een goede toekomst, dient er een regeling te worden getroffen om subsidie toe te kennen aan ouders die het niet kunnen betalen. Ouders die meerdere kinderen naar de opvang sturen, kunnen een gedeeltelijke subsidie krijgen in de vorm van een gereduceerd tarief.

Bij elke vorm van opvang wordt via een jaarplanning met een gevarieerd aanbod voor de kinderen en een logboek gewerkt. De logboeken worden gebruikt voor afstemmingsoverleggen tussen de diverse onderdelen van de Verlengde Schooldag. Het is een praktisch hulpmiddel voor de samenwerking wat betreft inhoud en organisatie.

3.3.1 Aanbod

Bij elke vorm van opvang na schooltijd dient zorg te worden gedragen voor een gevarieerd aanbod dat gericht is op ontspanning en (vrij) spelen. Men kan hierbij bijvoorbeeld denken aan:

- vrij spelen buiten bijvoorbeeld trefbal, knikkeren, tikkertje spelen
- vrij spel binnen met veel variatie bijvoorbeeld gebruik van gezelligheidspelen
- spelen met taal door gebruik te maken van educatief materiaal, filmpjes in het Nederlands, boeken lezen, kruiswoordpuzzels, e.d.
- vrij tv of video kijken met af en toe een aangepast pedagogisch verantwoord en meertalig aanbod.

Bij aanvang en tussendoor zal er gelegenheid zijn voor de leerlingen om te eten en drinken.

3.3.2 Organisatie van opvang na schooltijd

De wijze waarop de opvang na schooltijd georganiseerd kan worden, is afhankelijk van diverse factoren, onder andere van het aantal kinderen dat gemeld wordt voor opvang, het aantal groepsleiders dat beschikbaar is en de financiële ruimte.

Er zijn verschillende organisatievormen voor het regelen van opvang na schooltijd. Met betrekking tot de Arubaanse realiteit worden onderstaande vormen nader uitgewerkt:

- a. de schoolbesturen en scholen dragen zorg voor de opvang na schooltijd van hun leerlingen. Dit kan op een directe (het schoolbestuur organiseert het zelf) of indirecte wijze (het schoolbestuur besteedt de opvang uit) georganiseerd worden.
- b. De overheid draagt zorg voor de opvang na schooltijd. Ook in dit geval kan dat op directe (de overheid organiseert het zelf) of indirecte wijze (de overheid besteedt de opvang uit) gebeuren.

Ad a. Schoolbesturen en scholen

Schoolbesturen en scholen zorgen in deze constructie zelf voor de opvang na schooltijd van die leerlingen, waarvan de ouders hebben aangegeven dat ze daar behoefte aan hebben. De kinderen worden onder toezicht van professioneel personeel, in een gestructureerde omgeving opgevangen (directe wijze). Eventueel zou een schoolbestuur kunnen besluiten om de opvang na schooltijd in het kader van de Verlengde Schooldag uit te besteden (indirecte wijze).

Het meest wenselijk is om de opvang na schooltijd aan te bieden in hetzelfde schoolgebouw waar de leerlingen de verplichte naschoolse activiteiten hebben gevolgd. Dit geeft tijdwinst, continuïteit, veiligheid voor de kinderen en is besparend voor wat betreft de transportkosten. Tijdens de opvang na schooltijd kunnen de kinderen profiteren van een gevarieerd aanbod gericht op ontspanning. Het aanbod van de opvang na schooltijd heeft een afstemming in het aanbod van onderwijstijd en de naschoolse activiteiten en wordt neergelegd in een plan dat per schooljaar moet worden ingediend. De opvang vindt na schooltijd plaats van maandag tot en met donderdag van 15.30 tot 18.00 en op vrijdag van 13.03 tot 18.00, waarbij de ouders hun kind(eren) ook tussentijds kunnen ophalen. De overheid kan via het schoolbestuur op de scholen zorg dragen voor inkomensafhankelijke subsidiering.

Naast de bovengenoemde wijze zorg dragen voor de opvang kan een schoolbestuur ook besluiten om de opvang uit te besteden aan andere instanties. Zij dragen zorg voor de afstemming en coördinatie met deze instanties.

Ad. b. De overheid draagt zorg voor de opvang na schooltijd

Gezien de eindtijd van de verplichte naschoolse activiteiten, zal de overheid zorg moeten dragen dat er opvang beschikbaar is voor de leerlingen na schooltijd. Een huidige directe vorm die binnen de overheid de zorg draagt voor de opvang na schooltijd is Traimerdia. Aruba is sinds 1996 bekend met deze vorm van opvang en waarin ook huiswerkbegeleiding aandacht krijgt. Met deze vorm van opvang door Traimerdia worden, sinds de oprichting, kinderen van primair onderwijs in de namiddag opgevangen door professioneel personeel.

Met het verplichte gedeelte naschoolse activiteiten binnen de Verlengde Schooldag zal het aspect huiswerkbegeleiding niet meer binnen het opvanggedeelte vallen. Traimerdia zal zich in deze optie in de Verlengde Schooldag zuiver richten op de opvang na schooltijd.

Als er niet voldoende aanvraag is op een school voor opvang, kan deze georganiseerd worden in een beperkt aantal centra. Dit betekent dat er mogelijk ook bij deze organisatievorm gezorgd zal moeten worden voor vervoer, gezien de eindtijd van de naschoolse activiteiten.

De mogelijkheid voor dagarrangementen kan geregeld worden voor de ouders die niet structureel gebruik zullen maken van opvang voor hun kinderen.

De huidige 7 centra van Traimerdia zullen deel uitmaken van het nieuwe aanbod aan opvang binnen de Verlengde Schooldag en er zal mogelijk uitgebreid moeten worden om de te verwachte aanvraag, gezien de eindtijd van de naschoolse activiteiten, op te kunnen vangen.

Ook kan de overheid de opvang uitbesteden aan andere instanties. De overheid draagt zorg voor de afstemming en coördinatie met deze instanties. Tevens zal de overheid toezicht houden op de kwaliteit en veiligheid. Op dit moment is het niet gebruikelijk om opvang uit te besteden en te subsidiëren, maar de mogelijkheden hiervoor dienen in de toekomst onderzocht te worden.

In hoofdstuk 4 worden de consequenties voor het invoeren van de Verlengde Schooldag besproken.

Hoofdstuk 4

Algemene consequenties

4.1. Inleiding

Verlenging van de huidige schooldag heeft tot gevolg, een verzwaring op personeel, materieel, infrastructureel en organisatorisch gebied, zoals opgenomen in de bijlagen 4, 5 en 6. Het creëren van draagvlak is één van de voorwaarden voor het slagen van de invoering van de Verlengde Schooldag (Samenvatting NOP, 2007). Het creëren van draagvlak zal planmatig moeten worden aangepakt en meegenomen moeten worden in de consequenties.

De twee aspecten van de Verlengde Schooldag, betekenen elk op zich dat er organisatorische aanpassingen binnen de scholen van het primair onderwijs in Aruba gedaan moeten worden. Voor leerlingen biedt de Verlengde Schooldag de mogelijkheid tot zelfontplooiing en het ontdekken van nieuwe dingen, in een geborgen plek onder toezicht en begeleiding van volwassenen. Voor ouders kan het een verlichting betekenen qua organisatie van de opvang voor hun kinderen na onderwijstijd. Voor de aanbieders (overheid, schoolbesturen, scholen) zal het extra organisatie betekenen en extra financiën voor het kunnen bekostigen van bepaalde aspecten op infrastructureel, materieel en op personeel gebied. De kosten die gemoeid zijn met de Verlengde Schooldag zullen toegevoegd moeten worden in de begroting van het onderwijs. In de volgende paragraaf worden de consequenties uitgebreid beschreven.

4.2. Consequenties

In deze paragraaf zullen de algemene consequenties van de Verlengde Schooldag aangegeven worden. Het betreft personele-, infrastructurele-, organisatorische-, materiële- en juridische consequenties.

Personele consequenties

- In de toekomst wanneer er gewerkt wordt met taakdifferentiatie kunnen er uren van de klassenleerkracht ingezet worden voor de huiswerkbegeleiding in de naschoolse activiteiten. Zolang de taakdifferentiatie nog niet geregeld is, kunnen leerkrachten¹ naast de contacturen extra uren werken in een Verlengde Schooldag met betaling.
- Naast leerkrachten kunnen ook onderwijsassistenten of studenten van het IPA voor de naschoolse activiteiten ingeschakeld worden.
- Krachten van het huidige Traimerdia zullen ook ingeschakeld worden voor de huiswerkbegeleiding en de naschoolse activiteiten.
- Het aantal personeelsleden, leerkrachten en/of remedial teachers zal ook toenemen, vanwege het verzorgen van remediëring.
- Curatieve aspecten van zorg rondom (individuele) leerlingen vergt extra krachten (o.a. logopedisten, remedial teachers) en samenwerking met betreffende instanties zoals Sociale Zaken bijvoorbeeld voor sociale vaardigheidstraining.
- MBO-gediplomeerden richting Welzijnszorg en de huidige krachten werkzaam bij Traimerdia zullen belast worden met de zorg voor de opvang.
- De rechtspositie van de krachten die verantwoordelijk zullen zijn voor de naschoolse activiteiten en opvang moet nader vastgelegd worden (bijvoorbeeld pensioenregeling, omvang, etc).

---

¹ Een leerkracht heeft een 40-urige werkweek, waarin de uren verdeeld zijn in contacturen (lesgeven, surveilleren vóór en na schooltijd) en niet-contacturen zoals voorbereidingstijd, vergadertijd, tijd voor nakijken van het leerlingenwerk, scholingen, leerlingenbesprekingen, e.d.

- Om de continuïteit van de Verlengde Schooldag te kunnen garanderen voor de klanten (ouders en leerlingen), zal er gezorgd moeten worden voor vervangers.
- De coördinatie van de Verlengde Schooldag is een nieuwe functie die belast is met de algemene organisatie en administratie. Hiervoor zal een algemene coördinator benoemd moeten worden die een overkoepelende rol zal spelen binnen de innovatie van de Verlengde Schooldag.
- Naast de algemene coördinator die belast zal zijn met de hele coördinatie van de Verlengde Schooldag, zullen er coördinatoren in samenspraak met schoolbesturen (afhankelijk van het aantal scholen dat onder een schoolbestuur ressorteert) benoemd moeten worden.
- Op micro-niveau zal vanuit de school een coördinator benoemd moeten worden, die zorg draagt voor de koppeling tussen onderwijstijd en de andere delen van de Verlengde Schooldag.
- Er zal gezorgd moeten worden om naast vakdocenten, ook externe vakmensen, die vakinhoudelijk en op pedagogisch gebied deskundig zijn, in te schakelen voor het verzorgen van de naschoolse activiteiten. De samenwerking met de externe vakmensen zal op basis van contracten en protocollen plaats vinden.

Tabel 6. Overzicht van het benodigde personeel en de bijbehorende kosten ²

Overzicht personele kosten m.b.t. VERLENGDE SCHOOLDAG

Cat	Categorie	Aantal	Schaal	Omschrijving	Bedrag op jaarbasis	Totaalbedrag per Categorie
1	Hoofdcoördinator	1	ambt 11-13	40 uur pw	130,000	
	Coördinator	4	ambt 9-2	Openbaar 1, SKOA 2, Overige 1 - 40 uur pw	486,600	616,600
2	Schoolcoördinator	34	ow 13,38	1 lkr per 2 scholen (combi kleuter-basis) 5 upd, 5 dpw (Fulltime)	2,009,400	2,009,400
3a	Leerkrachten	411	ow 13,32	1 lkr per klas; 5 overuren pwk (1 overuur pd)	2,508,400	2,508,400
3b	Leerkrachten	137	ow 13,32	1 lkr per 3 klassen; 5 overuren pwk	836,200	
	Onderwijsassist.	411	ambt 6,5	1 ow-ass per klas; 5 overuren pwk	1,788,900	2,625,100
	Vakkrachten	1038 (2gr x519)		overuurtarief 4 dgn x 1 uur	5,068,100	5,068,100
4a	Remedial teacher	68	ow 13,32	2 uur pd, 4 dagen pw - 1 RT per school	1,148,200	1,148,200
4b	Remedial teacher	68	ow 13,32	2 uur pd, 5 dagen pw - 1 RT per school	1,435,200	1,435,200
5	Logopedist	2	ambt 8,4	40 uur pw	159,100	159,100

² In tabel 6 is een maximale jaarlijkse berekening weergegeven, gebaseerd op kamerbrede invoering, aantal in te zetten krachten en mogelijke inschaling, voortuitlopend op taakomschrijving en profielen.

Infrastructurele consequenties

- Het schoolgebouw moet adequaat zijn voor het verzorgen van naschoolse activiteiten en opvang (NOP multifunctionele schoolgebouwen, 2008).
- Uitbreiding van (school)gebouw met o.a. een werkruimte voor het kunnen blijven organiseren van schoolse activiteiten voor het personeel b.v. schoolvergaderingen, werkmiddagen, professionele ontwikkeling van de leerkrachten.
- Uitbreiding met extra ruimten voor het accommoderen van de opvang en naschoolse activiteiten o.a. het bouwen en uitbreiden van een multifunctionele ruimte, bergruimte en magazijn, keuken waar eventueel het eten van de kinderen opgewarmd kan worden, computerlab of bibliotheek, gymzaal en snoezelruimte.
- Een andere inrichting, rekening houdend met de verschillende doeleinden van de activiteiten zoals ontspanning, het leren van bepaalde technieken, bewegingsactiviteiten, aparte zorgruimte, e.d.
- Snellere slijtage door veelvuldig gebruik van gebouwen en inrichting.
- ICT-mogelijkheden voor de scholen die deze nog niet hebben.
- Extra voorziening voor opbergmogelijkheden voor onderwijsmateriaal van de klassen.
- Een goed functionerend beveiligingssysteem, dat inbraken kan voorkomen.
- Een goed geoutilleerde en veilige speelplaats.

Organisatorische consequenties

- De algemene coördinator van het geheel zal organisatorische taken hebben o.a. met betrekking tot de afstemming tussen de schoolbesturen, de scholen en de elementen van de Verlengde Schooldag.
- Leerkrachten hebben extra werk bij het gereed maken van het klaslokaal voor de naschoolse activiteiten.
- Gebruik van het schoolgebouw door het schoolpersoneel bijvoorbeeld voor werkmiddagen of schoolvergadering dient in afstemming te gebeuren met de andere gebruikers.
- Organiseren van bijeenkomsten voor ouders van de school dient in afstemming te gebeuren met de gebruikers van het schoolgebouw.
- Samenwerking met andere instanties bij het verzorgen van naschoolse activiteiten met onder andere sportverenigingen, muziekschool, en anderen vereist overleg.
- Extra administratie o.a. het registreren van verzuim van leerlingen en personeel.
- Bij het inzetten van IPA-studenten voor huiswerkbegeleiding zal er afstemming moeten plaatsvinden met IPA.
- Nieuwe opleiding of bestaande opleiding met aanvulling voor onderwijsassistenten niveau 4 EPI scholing.
- Bijscholing op pedagogisch gebied voor alle krachten werkzaam in de naschoolse activiteiten (dit kan bij IPA of EPI georganiseerd worden).
- Uitbreiding van het toezicht binnen de Inspectie van het Onderwijs met een aparte tak voor de verplichte naschoolse activiteiten.
- EHBO-training voor krachten die betrokken zijn bij Verlengde Schooldag.

Materiële consequenties

- Extra kosten voor de aanschaf van extra materiaal door onder andere meer slijtage door het meer gebruiken ervan (leermiddelen/inrichting).
- Extra kosten voor infrastructuurlele aanpassingen aan het gebouw (o.a. ICT-mogelijkheden, werkruimte, bergruimte, gymzaal, computerlab/bibliotheek).
- Extra kosten voor het onderhoud van het gebouw onder andere meer gebruik van toiletten en de verschillende ruimten. Extra kosten voor water, elektriciteit en telefoon (mogelijk meer airco gebruik).

- Extra kosten voor het kunnen verzorgen van de nodige opleidingen.
- Extra huurkosten voor het kunnen gebruiken van andere gebouwen, indien de school niet adequaat is voor de opvang en voor naschoolse activiteiten.
- Extra kosten voor betaling van de salarissen en voorzieningen voor het extra personeel, dat benoemd wordt voor het verzorgen en coördineren van en toezicht houden op de Verlengde Schooldag.
- Extra kosten voor betaling vergoeding stagiaires.
- Transportkosten (bus en chauffeur) voor het vervoeren van de leerlingen naar en terug van de activiteitencentra voor de buitenschoolse activiteiten.
- Extra verbruik van kantoorartikelen o.a. voor het verschaffen van extra informatie aan de ouders.
- Uitbreiding huidige verzekering in verband met Verlengde Schooldag.
- De huidige kostenpost voor onderwijs op de begroting zal uitgebreid moeten worden met een post naschoolse activiteiten en een post opvang.
- Aanschaf EHBO-materiaal.

Juridische consequenties

- Het uitbreiden van de bestaande onderwijswetgeving in het kader van Verlengde Schooldag.
- Wettelijke regeling voor de taakdifferentiatie van de leerkrachten.
- In afstemming met Directie Sociale Zaken de conceptwet voor kinderopvang aanpassen.
- Rekening met commerciële belangen van clubs en instellingen.
- Opstellen van samenwerkingscontracten en protocollen.

Deze consequenties bevatten een groot deel van de randvoorwaarden die nodig zijn voor een goede invoering van de Verlengde Schooldag.

In het volgende hoofdstuk worden vier scenario's voor de invoering van de Verlengde Schooldag beschreven. Vervolgens worden het advies en implementatietraject aangeboden.

Hoofdstuk 5 Scenario's, advies en implementatietraject

5.1 inleiding

In hoofdstuk 3 is een uitleg gegeven van de onderdelen van de Verlengde Schooldag. Verlengde Schooldag kan op verschillende manieren ingevoerd worden. Hieronder zijn een aantal scenario's uitgewerkt voor de invoering van Verlengde Schooldag met vervolgens het advies van de werkgroep Verlengde Schooldag. Tot slot volgt een globaal implementatietraject. Voor alle scenario's geldt, dat de voorgestelde datum van invoering van augustus 2009 een grote slagvaardigheid vereist om alle actoren op een volwaardige manier erbij te betrekken. De werkgroep heeft als opdracht gekregen de Minister van Onderwijs, Sociale Zaken en Infrastructuur van advies te voorzien, over de diverse mogelijkheden voor de introductie van Verlengde Schooldag binnen het primair onderwijs. Het advies is een handreiking voor de minister bij het nemen van een beslissing betreffende de wijze waarop de Verlengde Schooldag vorm zou kunnen krijgen.

In paragraaf 5.2 worden vier scenario's geschetst voor de naschoolse activiteiten en de opvang als elementen van de Verlengde Schooldag. In paragraaf 5.3 wordt het advies van de werkgroep Verlengde Schooldag gegeven en tenslotte wordt in paragraaf 5.4 het globale implementatietraject geschetst.

5.2 Scenario's voor Verlengde Schooldag

Voor de Verlengde Schooldag worden de diverse scenario's voor de implementatie gegeven voor zowel de lange als korte termijn planning. Het creëren van draagvlak en betrokkenheid bij de diverse actoren is noodzakelijk voordat tot invoering van de Verlengde Schooldag kan worden overgegaan. Het langere termijn traject beslaat alle scholen en zal rekening houden met de streefdatum voor de realisatie van het NOP in 2017 (NOP, 2007). Bij alle trajecten zal de nodige aandacht besteedt moeten worden aan de bewustwording, participatie en samenwerking met onder andere leerlingen, ouders, onderwijsveld, vakbond, schoolbesturen en werkgeversorganisaties. Ook zal er kritisch gekeken moeten worden of de Verlengde Schooldag verplicht gesteld kan worden en wat de implicaties hiervan voor de overheid en de samenleving zijn. Bij de start ligt de coördinatie en de organisatie van de invoering van de Verlengde Schooldag nog in handen van de overheid maar in de toekomst zal de verantwoordelijkheid overgedragen worden aan de schoolbesturen en scholen.

Hieronder worden 4 scenario's uitgewerkt waarbij er opgemerkt dient te worden dat invoering Verlengde Schooldag een meerjarig traject betreft voor elk scenario waarvoor personeel, tijd en middelen geoormerkt moeten worden.

Scenario A

Hierbij wordt uitwerking gegeven aan het kamerbreed op Aruba per 1 augustus 2009 invoeren van de Verlengde Schooldag onder alle kleuterscholen (26), basisscholen (35), incorporatieprogramma (1) en scholen voor speciaal onderwijs (5). Het gaat om invoering van de Verlengde Schooldag voor alle scholen voor 5 dagen in de week van 12.30 tot 18.00 voor het kleuteronderwijs en van 1.03 tot 18.00 voor het basis- en speciaal onderwijs.

Tabel 7. Het financiële plaatje voor het kamerbreed invoeren van Verlengde Schooldag

Kosten	Per jaar	Opmerkingen
Materiële kosten	6.823.974,70	Per schooljaar
Infrastructurele (bouw en inrichting)	45.700.000,-	Totale kosten (niet per jaar)
Personeel	9.972.760,-	Per schooljaar
Totaal	62.496.735,-	

Dit scenario is volgens de werkgroep Verlengde Schooldag niet haalbaar en wordt daardoor ook niet geadviseerd. De periode tot augustus 2009 is erg kort om alle noodzakelijke randvoorwaarden gereed te krijgen. Vooral het creëren van draagvlak in het onderwijsveld en bij ouders, het bouwen van de infrastructurele voorzieningen, het werven en trainen van personeel en de allocatie van de benodigde financiële middelen zijn struikelblokken voor een invoering per augustus 2009. Bovendien leert de ervaring van de afgelopen jaren dat de grootschaligheid van verschillende innovatieprojecten op Aruba, één van de belemmerende factoren is voor de wisselende resultaten.

De kosten van bijna Awg 62,5 miljoen voor het kamerbreed invoeren van de Verlengde Schooldag zijn erg hoog, uitgaande van de beperkte financiële ruimte op het (onderwijs)begroting. Bovendien heeft de overheid het voornemen de wenselijkheidsbegroting 2010 beleidsarm te presenteren. Dit betekent dat dit scenario niet geadviseerd kan worden. Na het eerste jaar zullen de jaarlijkse kosten gemiddeld Awg 16,8 miljoen bedragen, iets dat de huidige onderwijsbegroting ver te boven gaat.

Scenario B

Bij scenario B is een voorstel voor 11 scholen gedaan. Bij de keuze voor deze scholen spelen de volgende aspecten een rol:

1. De scholen die niet deelnemen aan een andere innovatie dat een meerjarig traject omvat, zoals Project Scol Multilingual
2. De scholen die qua bouw en nieuwbouw voldoende faciliteiten bieden, inclusief IB-ruimte
3. Er is reeds een opgebouwde relatie tussen de kleuterschool en de basisschool in de buurt (samenwerking)
4. Scholen die genoeg bouwterrein hebben om eventueel uit te breiden
5. Wenselijk is een evenwichtige verdeling van de gekozen scholen onder de schoolbesturen
6. Evenwichtige verdeling van de scholen over het land Aruba te weten in San Nicolaas, Savaneta, Santa Cruz, Oranjestad, Paradera en Noord
7. Nieuwe teams die nog in ontwikkeling zijn.

Tabel 8 geeft een overzicht weer per regio en per schoolbestuur van de scholen die gekozen zijn op grond van de bovenstaande overwegingen.

Tabel 8. Overzicht voorstel scholen scenario B

Regio	Schoolbestuur	Basisonderwijs	Kleuteronderwijs
Noord	CBOO	Scol Basico Washington	Scol Prep. Washington
San Nicolas	SKOA	St. Paulus school of Colegio Hillario Angela	Rayo di Solo of Fontein
Santa Cruz	SKOA	Colegio Laura Wernet	St. Jan
Paradera	SKOA	Maria Goretti school	Nos Paraiso
Paradera	CBOO	Emmaschool	n.v.t.
Oranjestad	SKOA	St. Fransiscus	Anglo

In tabel 9 wordt een overzicht van de materiële, infrastructurele en personele kosten gegeven indien voor scenario B wordt gekozen.

Tabel 9. Het financiële plaatje voor scenario B

Kosten	Per jaar	Opmerkingen
Materiële kosten	1.216.574,-	Per schooljaar
Infrastructurele (bouw en inrichting)	12.251.871,34	Totale kosten (niet per schooljaar)
Personeel	1.642.791,-	Uitgaande totaal bedrag kamerbreed: 68 X 11 (per schooljaar)
Totaal	15.111.236,-	

Voor het scenario B geldt dat een beperkt aantal scholen in aanmerking komt voor de eerste tranche voor invoering van de Verlengde Schooldag vanaf augustus 2009. Op termijn zullen alle overige scholen deelnemen aan de Verlengde Schooldag, met als streefdatum 2017 (NOP, 2007). Ook voor dit scenario geldt volgens de werkgroep dat de periode tot aan augustus 2009 te kort is om te voldoen aan de benodigde randvoorwaarden om de Verlengde Schooldag op een verantwoorde wijze te kunnen introduceren. Vooral het creëren van draagvlak, volgens de visie van Verlengde Schooldag, is een belangrijke en noodzakelijke factor. Alhoewel de keuze voor 11 scholen al een selectie inhoudt, vereist het invoeren van de Verlengde Schooldag op deze scholen alsnog een grote inspanning op alle gebieden.

Het bedrag van Awg. 15,1 miljoen is voor het eerste jaar een dermate grote investering die niet haalbaar wordt geacht. Daarna betreft het een jaarlijkse investering van ongeveer Awg 2.9 miljoen voor personeel en materiele kosten. Wanneer de Verlengde Schooldag ook voor andere scholen gaat gelden, zullen de kosten evenredig toenemen met de stijging van het aantal scholen.

Scenario C

In scenario C worden de basisscholen voorgesteld waar nu al Traimerdia draait. Bij deze scenario worden ook de kleuterscholen in de buurt meegenomen, ondanks dat deze scholen geen Traimerdia hebben. De meerwaarde voor de keuze van deze scholen is de ervaring met naschoolse opvang, waarbij men gewend is samen te werken en te overleggen op alle niveaus. De scholen die nu meedoen aan Traimerdia worden in tabel 2 van hoofdstuk 2 genoemd. Hierbij vallen de scholen af, die op dit moment meedoen aan een andere meerjarig innovatieproject, zoals Project Scol Multilingual.

In tabel 10 worden de 9 scholen voorgesteld die in deze optie kunnen meedoen.

Tabel 10. Overzicht voorstel scholen scenario C

Regio	Schoolbestuur	Basisonderwijs	Kleuteronderwijs
Noord	CBOO	Kudawecha	
San Nicolas	CBOO	Commandeur Pieterboer	Commandeur Pieterboer
Noord	CBOO	Washington	Washington
Paradera	SKOA	Maria Goretti	Nos Paraiso
Oranjestad	SKOA	St. Fransiscus	Anglo

Hieronder wordt in tabel 11 het financiële overzicht voor het scenario C met 5 koppels van scholen voor kleuter met basisonderwijs weergegeven. Voor de basisschool Kudawecha geldt dat deze school niet direct aan een kleuterschool is verbonden, maar omdat deze school reeds ervaring heeft met Traimerdia, behoort de school tot de mogelijke kandidaten voor Verlengde Schooldag per augustus 2009.

Tabel 11. Het financiële plaatje voor scenario C

Kosten	Per jaar	Opmerkingen
Materiële kosten	900.052,-	Per schooljaar
Infrastructurele (bouw en inrichting)	5.714.270,16	Totale kosten (niet per schooljaar)
Personeel	1.349.474,-	Uitgaande totaal bedrag kamerbreed: 68 X 9 (per schooljaar)
Totaal	7.963.796,-	

Scenario C omvat in totaal 9 scholen, waarvan 5 basisscholen en 4 kleuterscholen. Dit scenario is uitgewerkt omdat Traimerdia op dit moment al naschoolse opvang verzorgt op deze scholen. Voor een invoering van verplichte naschoolse activiteiten zullen echter nog veel randvoorwaarden vervuld moeten worden, vooral op het gebied van het creëren van draagvlak, de training en scholing van leidsters, de bouw van multifunctionele ruimten en het wettelijke kader. Vanwege het verplichte karakter van de naschoolse activiteiten en de waarborging van kwalitatief goed aanbod waar alle leerlingen van de school gebruik van kunnen maken, zal de overheid zorg moeten dragen dat aan alle randvoorwaarden is voldaan. Bij dit scenario bedragen de infrastructurele investering bij de start Awg 5,7 miljoen en de jaarlijkse kosten zijn tenminste Awg 2,2 miljoen. Wanneer de Verlengde Schooldag ook voor andere scholen gaat gelden, zullen de infrastructurele kosten evenredig toenemen met de stijging van het aantal scholen.

Scenario D

In het NOP (2007) wordt aanbevolen om kleinschalig te starten met projecten, waarbij de plannen door praktische ervaringen snel bijgesteld kunnen worden. Tevens verloopt de communicatie en participatie bij een klein aantal scholen efficiënter en effectiever.

In het laatste scenario wordt voorgesteld om een pilot te starten met 2 koppels van scholen van het basisonderwijs en kleuteronderwijs, in totaal vier scholen. Het gering aantal leerlingen in de pilot biedt de mogelijkheid om gericht te kijken naar de behoefte en het welzijn van de leerlingen. Bovendien kunnen het aanbod en de effecten sneller en grondiger gemonitord worden. De haalbaarheid van de invoering Verlengde Schooldag qua personele-, infrastructurele-, organisatorische-, materiële- en juridische randvoorwaarden is met een pilotproject groter. Bij dit scenario is gekozen voor scholen, die vallen onder het gezag van de Minister van Onderwijs, via het Contact Bureau Openbaar Onderwijs.

Tabel 12. Het financiële plaatje voor scenario D

Kosten	Per jaar	Opmerkingen
Materiële kosten	381.214,-	Per schooljaar
Infrastructurele (bouw en inrichting)	2.823.582,08	Totale kosten (niet per schooljaar)
Personeel	586.633,-	Uitgaande totaal bedrag kamerbreed: 68 X 4 (per schooljaar)
Totaal	3.791.429,-	

Gezien de beperkte tijd tot de voorgenomen start in augustus 2009 en de randvoorwaarden waaraan nog voldaan moet worden, lijkt dit scenario het meest reëel. Dit laat onverlet dat ook hiervoor nog overleg en afstemming met alle betrokkenen moet plaatsvinden, zodat de Verlengde Schooldag met succes ingevoerd kan worden. Gezien het feit dat het wettelijke kader voor een Verlengde Schooldag niet bestaat is het een absolute voorwaarde de ouders te betrekken om hun kinderen te stimuleren voor deelname.

5.3 Advies

De werkgroep heeft in de periode november 2008 - maart 2009 gewerkt aan de mogelijke invulling van Verlengde Schooldag. In deze periode heeft de werkgroep zich eerst gebogen over het uitwerken en laten vaststellen van de opdrachtomschrijving, die aan het begin van dit proces ontbrak (zie bijlage 2). In maart 2009 heeft de Minister nadere aanwijzingen gegeven om de oorspronkelijke opdracht aan te passen. De werkgroep heeft de opdrachtomschrijving herzien en opnieuw ter goedkeuring aan de Minister aangeboden. De werkgroep hoefde zich niet meer bezig te houden met verlenging van onderwijstijd, omdat het nieuwe curriculum nog niet is vastgesteld. Dit heeft geleid tot een herziening van de opdrachtomschrijving (zie bijlage 3). De werkgroep heeft haar bezorgdheid geuit, ten aanzien van de beschikbare tijd voor het opstellen van de adviesnota (zie Memo, 3 maart 2009).

In alle discussies van de werkgroep over de scenario's bestond er twijfel over de haalbaarheid van de invoeringsdatum augustus 2009 en het verplichte karakter. Ook het ontbreken van allerlei randvoorwaarden onder andere de wettelijke kaders, het benoemen van de coördinatoren, het instellen van de werkgroepen, het creëren van draagvlak, de ontwikkeling van programma's, de inventarisatie van gebouwen en inrichting en de nieuwbouw van voorzieningen voor de deelnemende scholen. Evenzo moeten de instrumenten voor de nulmeting, de monitoring en de evaluatie worden ontwikkeld om het innovatieproces te kunnen beoordelen.

Om tot een advies te komen heeft de werkgroep gekeken naar de volgende aspecten:

- Rechten van het kind
- Internationale literatuur
- Lokale sociaal-economische context
- Voorzieningen
- Tijdsaspect
- Organisatorische aspecten (o.a. verdeling scholen en schoolbesturen).

Op basis van de bovenstaande aspecten en de inbreng van de coördinatoren van Directie Onderwijs adviseert de werkgroep een combinatie van de scenario's C en D. Het gaat om een pilot van 2 koppels van scholen van het kleuter- en basisonderwijs, in totaal vier scholen. De meerwaarde voor de keuze van deze scholen is de ervaring met naschoolse opvang, zoals deze gestalte krijgt in Traimerdia, waarbij men gewend is samen te werken en te overleggen. Het starten met een pilot wordt voorgesteld omdat de invoering van de Verlengde Schooldag op deze wijze efficiënter en effectiever kan plaatsvinden dan bij een groot aantal scholen. De kosten bij dit advies zullen ongeveer hetzelfde bedragen als bij scenario D, namelijk AWG 3.8 miljoen voor de invoering.

De scholen die in de tabel hieronder worden voorgesteld zijn nog niet benaderd en met de namen moet met voorzichtigheid worden omgegaan. Ondergenoemde scholen vallen onder het bestuur van het Contact Bureau Openbaar Onderwijs (CBOO). Bij de start liggen de coördinatie en de organisatie van de invoering van de Verlengde Schooldag nog in handen van de overheid maar zullen in de toekomst overgedragen worden aan de schoolbesturen en scholen.

Tabel 13. Overzicht van de 2 pilot scholen

Nr.	Regio	Schoolbestuur	Basisonderwijs	Kleuteronderwijs
1	Noord	CBOO	Scol Basico Washington	Scol Prep. Washington
2	San Nicolaas	CBOO	Commandeur Pieterboer	Commandeur Pieterboer

Het voorstel is om de Verlengde Schooldag niet te verplichten voor de leerlingen, maar de scholen zullen wel een aanbod van naschoolse activiteiten aanbieden aan die leerlingen die willen deelnemen. Vanuit het schoolbestuur en de scholen zullen de ouders zoveel mogelijk gestimuleerd worden om hun kinderen hieraan deel te laten nemen aan de activiteiten van de naschoolse activiteiten.

De naschoolse activiteiten zullen maximaal 4 keer per week van maandag tot en met donderdag worden aangeboden. Het voorstel is om vrijdagmiddag alleen opvang op vrijwillige basis vanuit Traimerdia aan te bieden vanuit CBOO/Ministerie van Onderwijs.

Voorgesteld wordt om de volgende tijden aan te houden voor de Verlengde Schooldag:

Onderwijstijd	7.45-12:30uur kleuters en 7.45-13.03 uur basisschoolleerlingen
Naschoolse Activiteiten	12:30-15.30 uur kleuters en 13.15-16.00 uur basisschoolleerlingen
Opvang	15.30-18.00 uur kleuters en 16.00-18.00 uur basisschoolleerlingen

In de volgende paragraaf wordt een globaal voorstel voor het implementatietraject voor dit advies uitgewerkt.

5.4 Implementatietraject

In het implementatietraject wordt vooral aandacht besteed aan de korte termijn planning gericht op de pilot scholen die mogelijk per augustus 2009 meedoen aan de invoering van de Verlengde Schooldag. Het voorstel is om het project gefaseerd in te voeren, waarbij de eerste drie schooljaren gereserveerd zijn voor de pilot scholen. Daarna zal de Verlengde Schooldag geleidelijk op andere scholen in tranches ingevoerd worden. Na het pilottraject van 3 jaar kunnen andere scholen van diverse schoolbesturen, vooruitlopend op de definitieve invoering zich alvast opgeven voor dit project. Uit de praktijk zal blijken wanneer de definitieve invoering met de bijbehorende wetgeving zal kunnen plaatsvinden.

De uitwerking op korte termijn richt zich op de volgende fasen, die globaal worden beschreven.

Tabel 14. Overzicht fasen voor implementatie

Fase 1	onderwerp	Randvoorwaarden	wie
	Vervullen vacatures	Begroting en advertentie plaatsen	Minister
	Voorlichting en participatie	Coördinatoren benoemd door minister	Algemene coördinator
	Inventarisatie bestaande en ontwikkeling programma's	Benoemen werkgroep	Werkgroep in samenwerking met stakeholders
	Aanschaf materialen	Begroting	Scholen, schoolbesturen en DO
	Afstemming met de verschillende organisaties	Planning en contracten	Algemene coördinator
	Inventarisatie gebouwen /inrichting	Tijd	HOAB
	Nulmeting voor de monitoring	Instrumenten ontwikkelen en afnemen	Werkgroep

Fase 2	onderwerp	Randvoorwaarden	wie
	Voorlichting	Coördinatoren benoemd door minister	Algemene coördinator
	Verdere ontwikkeling programma	Begroting	Werkgroep
	Samenwerking	Overleggen en protocollen	Alle betrokkenen
	Start monitoring	Werkgroep instellen	DO
	Scholing en training	Scholingplan	IPA en EPI
	Planning en voorbereiding nieuwe tranches		Coördinatoren
Fase 3	onderwerp	Randvoorwaarden	wie
	Voorlichting	Voorlichtingsmateriaal	Algemene coördinator
	Wetgeving	Vorbereiding	DO
	Continue monitoring	Eventuele aanpassing monitoringsinstrumenten	Coördinatoren
	Evaluatie	Uitbreiding afdeling inspectie	DO/inspectie

In hoofdstuk 6 worden de conclusies en aanbevelingen voor de invoering van de Verlengde Schooldag gegeven.

Hoofdstuk 6 Conclusies en aanbevelingen

6.1 Inleiding

Uit de literatuurstudie, interne discussies en ervaring met vernieuwingen op Aruba is gebleken dat een gefaseerde aanpak van innovatie op basis van een korte termijn en een lange termijn planning noodzakelijk is. Ook het met succes invoeren van de Verlengde Schooldag zal een lang proces zijn, dat gebaseerd moet zijn op een breed draagvlak. Dit vergt onder andere communicatie met alle actoren en het treffen van alle randvoorwaarden voor een meerjarig traject.

In de volgende paragraaf worden een samenvatting en conclusie verwoord.

6.2 Samenvatting en conclusie

Samenvatting

Op Aruba bieden in totaal 5 scholen voor speciaal onderwijs, 26 kleuterscholen en 35 basisscholen onderwijs aan 12.384 leerlingen. Tot nu toe werd via Traimerdia naschoolse opvang verzorgd voor $\pm$ 1.200 leerlingen door $\pm$ 80 medewerkers die grotendeels deeltijds werken, hierbij is de coördinatie nog niet meegerekend. Traimerdia biedt in een gestructureerd programma huiswerkbegeleiding en verder gestructureerde activiteiten gericht op vrij spel en ontspanning.

Het begrip Verlengde Schooldag omvat de componenten huidige onderwijstijd, naschoolse activiteiten en opvang. In deze nota wordt aandacht besteed aan de uitwerking van de twee laatstgenoemde componenten. Het doel van de Verlengde Schooldag is om kinderen in het primair onderwijs extra impulsen te geven in hun ontwikkeling. Volgens de opdracht is het de bedoeling de naschoolse activiteiten verplicht te stellen en daarnaast een vrijwillig aanbod opvang aan te bieden.

Naschoolse activiteiten bestaat uit huiswerkbegeleiding en activiteiten gericht op vorming en talentontwikkeling. Het toezicht en de begeleiding van huiswerk gebeurt door leerkrachten, groepsleiders (medewerkers die nu werkzaam zijn bij Traimerdia), onderwijsassistenten en IPA-studenten. De vorming is vooral gericht op competentieontwikkeling, waarbij aandacht besteed wordt aan onder ander sociaal-emotionele- en cognitieve vaardigheden. Talentontwikkeling richt zich vooral op sport en spel, kunst en cultuur, wetenschap en techniek, natuur en milieu. Daarnaast is de zorg voor de kinderen ook meegenomen bij de naschoolse activiteiten.

De algemene organisatie valt onder één algemeen coördinator en 4 coördinatoren die verspreid zijn over de schoolbesturen. Daarnaast is er op elke school een schoolcoördinator Verlengde Schooldag die onder andere belast is met de interne kwaliteitszorg van de Verlengde Schooldag. De externe kwaliteitsbewaking geschiedt door de inspectie.

Opvang na schooltijd wordt in deze adviesnota gezien als een facultatieve voorziening met gestructureerd toezicht op kinderen, waarin activiteiten gericht zijn op ontspanning en vrij spelen. De organisatie van de opvang kent twee opties, namelijk:

- a. De schoolbesturen en scholen dragen zorg voor de opvang na schooltijd van hun leerlingen.
- b. De overheid draagt zorg voor de opvang na schooltijd.

De verlenging van de huidige schooldag met verplichte naschoolse activiteiten voor alle schoolgaande kinderen en een optioneel aanbod opvang, zoals in deze adviesnota beschreven,

heeft tot gevolg een enorme verzwaring op personeel, materieel, infrastructureel, organisatorisch en juridisch gebied. De financiële consequenties van de Verlengde Schooldag als innovatieproject moeten in de onderwijsbegroting worden opgenomen voor de komende 8 jaar. Het streven is om de Verlengde Schooldag als een reguliere begrotingspost op de onderwijsbegroting op te nemen.

In deze adviesnota zijn er vier scenario's aangegeven, namelijk:

- A Kamerbreed, (dit betekent op alle scholen) invoeren. Dit scenario voor naschoolse activiteiten en naschoolse opvang zal ongeveer een 10-voudige inzet van personeel en middelen vragen. De totale kosten hiervan zijn Awg. 62.5 miljoen.
- B Op grond van diverse aspecten, zoals het niet meedoen aan andere innovatie en het hebben van beschikbare faciliteiten, wordt voorgesteld om te starten met 11 scholen. De totale kosten hiervan zijn Awg. 15.1 miljoen.
- C Scholen die nu deelnemen aan Traimerdia, behalve de scholen die nu participeren aan het project 'Scol Multi-lingual'. In totaal wordt er in deze optie gestart met 9 scholen. De totale kosten hiervan zijn Awg. 7.9 miljoen.
- D Starten met een pilot met 2 koppels van kleuter- en basisscholen die allen behoren onder de CBOO. De totale kosten hiervan zijn Awg. 3.7 miljoen.

De opdracht voor een Verlengde Schooldag omvatte verplichte naschoolse activiteiten (bestaande uit huiswerkbegeleiding, vorming en talentontwikkeling). Dit leidt tot een verlenging van schooltijd. Het tweede deel van de opdracht was gericht op vrijwillige opvang.

Aspecten waar de werkgroep op heeft gelet zijn het verdrag van de rechten van het kind, gegevens uit de nationale- en internationale literatuur, de lokale sociaal-economische context, de aanwezige voorzieningen, het tijdsaspect en de organisatorische en financiële aspecten.

In alle discussies van de werkgroep over de scenario's bestond er twijfel over het verplichte karakter en de haalbaarheid van de invoeringsdatum augustus 2009. Een bijkomend feit is dat de Verlengde Schooldag niet begroot is voor het kalenderjaar 2009.

Op basis van de bovenstaande aspecten adviseert de werkgroep gezien de opdracht, dat het starten met de combinatie van scenario C en D de meeste kans van slagen heeft. Dit houdt in een pilot van 2 koppels van kleuter- en basisscholen gelegen in de regio Noord en San Nicolas, die allen behoren onder de CBOO. Deze scholen hebben al ervaring met naschoolse opvang, zoals deze gestalte krijgt in Traimerdia.

Gezien de omvang van de innovatie wordt voorgesteld het project gefaseerd in te voeren, waarbij de eerste drie schooljaren bestemd zijn voor de pilot scholen. Na deze drie jaren kunnen andere scholen van diverse schoolbesturen aan dit project deelnemen.

Conclusie

De ontwikkeling van de Verlengde Schooldag op Aruba past bij de veranderingen die plaats vinden in onze samenleving. Het realiseren van doelstellingen uit het NOP (2007) kan ondersteund en versterkt worden door de invoering van de Verlengde Schooldag en komt ten goede aan de leerlingen in het Arubaans Onderwijs.

De opdracht omvatte het voor alle leerlingen van het primair onderwijs (kamerbreed) verplicht invoeren van de Verlengde Schooldag per augustus 2009.

De werkgroep concludeert echter dat deze opdracht niet uitvoerbaar is. Wel wordt aangeraden de invoering te richten op een pilot, waarbij de naschoolse activiteiten niet verplicht gesteld worden en de daadwerkelijke startdatum nader bepaald wordt.

6.3 Aanbevelingen

In deze paragraaf wordt aandacht gegeven aan zowel aanbevelingen van algemene aard als ook aanbevelingen die gericht zijn op de invoering van de Verlengde Schooldag op 4 pilotscholen.

Algemene aanbevelingen

- 1) De doelen uit het NOP (2007) gelden ook voor Verlengde Schooldag en moeten worden uitgewerkt en toegepast.
- 2) De visieontwikkeling op pedagogisch-didactisch gebied ten aanzien van onderwijstijd, naschoolse activiteiten en opvang zal verder moeten worden uitgewerkt.
- 3) Het concept veilige school moet uitgewerkt worden.
- 4) Alle schoolgebouwen dienen bij de invoering van Verlengde Schooldag geschikt te zijn voor de doelen en uitgangspunten van de Verlengde Schooldag.
- 5) Het invoeren van de Verlengde Schooldag is een omvangrijk project waarvoor draagvlak gecreëerd dient te worden met alle actoren. Er zal bij de invoering de nodige aandacht moeten worden besteed aan de bewustwording, participatie en samenwerking met o.a. leerlingen, ouders, onderwijsveld, vakbond en schoolbesturen.
- 6) "Public Private Partnerships" (NOP, 2007) stimuleren.
- 7) Vanwege de financiële haalbaarheid is het gewenst de beschikbare middelen structureel in een eigen begrotingspost op de onderwijsbegroting op te nemen.
- 8) De overheid als subsidiënt neemt een aansturende rol in de communicatie, stimuleert de participatie en zorgt voor afstemming en coördinatie van de Verlengde Schooldag in zijn geheel.
- 9) Werving voor alle functies binnen Verlengde Schooldag.
- 10) Werkgroep Verlengde Schooldag instellen.
- 11) Juridische expertise bij Directie Onderwijs uitbreiden.
- 12) Afdeling Inspectie uitbreiden in verband met kwaliteitsbewaking.
- 13) Commissie taakdifferentiatie herinstellen.
- 14) Er dient een groeimodel gemaakt te worden, zodat in de toekomst alle scholen deel kunnen nemen aan de Verlengde Schooldag.
- 15) De overheid dient op lange termijn een keuze te maken tussen zelf organiseren van de Verlengde Schooldag of dit over te dragen aan de schoolbesturen.
- 16) Samenwerking en afstemming met alle betrokkenen is noodzakelijk.
- 17) De voorgestelde activiteiten en ideeën over de organisatie dienen verder te worden uitgewerkt in een haalbaar implementatietraject met betrokkenheid van leerlingen, ouders en het onderwijsveld.
- 18) Scholing en training verzorgen in het kader van Verlengde Schooldag.
- 19) Het voorkomen van overbelasting van de leerlingen is van belang.
- 20) Het huiswerkbeleid in het primair onderwijs moet worden herzien en aangepast worden aan de Verlengde Schooldag.
- 21) Er moet kwaliteitsbewaking plaats vinden door onder andere monitoring en evaluatie.
- 22) Het nader uitwerken van de ideeën van de school als een hoeksteen in de gemeenschap die kan functioneren als een educatief gemeenschapscentrum die aandacht geeft aan de behoefte van de barrio en de Arubaanse gemeenschap.

Aanbevelingen voor de pilotscholen

Hieronder volgt een beschrijving van aanbevelingen gericht op het uitvoeren de combinatie van scenario C en D; een traject waarin vier scholen als pilot fungeren voor de Verlengde Schooldag en die ervaring hebben met de naschoolse opvang Traimerdia.

De aanbevelingen gericht op de pilot zijn:

- 1) De gevolgen van de verlenging van de huidige schooldag, zoals in deze adviesnota beschreven, is een verzwarende op alle gebieden binnen het onderwijs, zoals personeel, financieel, infrastructureel en organisatorisch. De kosten die gemoeid zijn met de Verlengde Schooldag zullen toegevoegd moeten worden aan de begroting van het onderwijs voor de komende drie jaar.
- 2) Vacatures voor onder andere de coördinatoren moeten per direct ingevuld worden.
- 3) De werkgroep moet voor elk onderdeel van de Verlengde Schooldag realistische vernieuwingsplannen ontwerpen.
- 4) Er zal veel aandacht besteedt moeten worden aan de verdere professionalisering van alle actoren binnen de Verlengde Schooldag door middel van scholingen en trainingen.
- 5) Samenwerkingsprotocollen en -contracten opstellen met particulieren en instanties.
- 6) Gedurende het traject is het essentieel dat er voldoende aandacht besteed wordt aan de communicatie met en participatie van de ouders.
- 7) Het meest wenselijk is om de opvang na schooltijd aan te bieden in hetzelfde schoolgebouw waar de leerlingen de naschoolse activiteiten hebben gevolgd. Dit geeft tijdwinst, continuïteit, veiligheid voor de kinderen en is besparend voor wat betreft de transportkosten.
- 8) Bij deelname van leerlingen aan vorming en talentontwikkeling dient gekeken te worden naar het niveau van de competenties van de leerlingen op individueel en op groepsniveau.
- 9) Traimerdia te laten fungeren als de uitvoerende instantie van de opvang voor de eerste drie jaar van de invoering van de Verlengde Schooldag.
- 10) Personeel Traimerdia betrekken en inzetten bij de naschoolse activiteiten.
- 11) Een werkgroep instellen voor het opstellen van instrumenten voor de nulmeting, monitoring en evaluatie van het pilot van de Verlengde Schooldag.

Begrippenlijst Adviesnota Verlengde Schooldag

1. Verlengde Schooldag

De Verlengde Schooldag op Aruba heeft betrekking op de volgende drie onderdelen:

- onderwijstijd;
- verplichte naschoolse activiteiten;
- vrijwillige opvang.

2. Scholttijd

Scholttijd heeft betrekking op de twee onderdelen:

- onderwijstijd;
- verplichte naschoolse activiteiten.

Ook de pauze tussen deze twee dagdelen wordt hier meegerekend, aangezien de leerlingen op school blijven.

3. Naschoolse activiteiten zijn activiteiten die buiten de onderwijstijd plaatsvinden en zijn verplicht voor alle leerlingen van het primair onderwijs. Het bestaat uit 3 subonderdelen, te weten huiswerkbegeleiding, vorming en talentontwikkeling.

4. Huiswerkbegeleiding

Bij huiswerkbegeleiding krijgen alle leerlingen de ruimte en tijd krijgen om onder begeleiding (toezicht) aan hun huiswerk te werken. Indien nodig kunnen leerlingen door een leerkracht ondersteund worden (extra instructie) bij het maken van huiswerk.

5. Vorming

Vorming richt zich op het versterken van competenties op het gebied van identiteitsontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling en burgerschap, die leerlingen nodig hebben, in de samenleving. Het doel hiervan is om de ontwikkeling van het kind in al zijn facetten centraal te stellen.

6. Talentontwikkeling

Bij talentontwikkeling gaat het om activiteiten op de gebieden van sport, kunst en cultuur, spel, wetenschap en techniek, natuur en milieu. Deze activiteiten zijn bedoeld om de ervaringswereld van leerlingen te verrijken en hun horizon te verbreden. Het biedt hen de gelegenheid om hun onvermoede talenten te ontdekken, te ontplooiën en te verdiepen.

7. Zorgfunctie

Onder zorgfunctie bij de naschoolse activiteiten wordt verstaan, het bieden van extra zorg, daar waar leerlingen het nodig hebben. Hieronder vallen onder andere het bieden van logopedische hulp, gedragsmodificatieprogramma's en remediëring van individuele leerachterstanden.

8. Opvang

Opvang na scholttijd is een facultatieve voorziening met gestructureerd toezicht op kinderen, waarin activiteiten gericht zijn op ontspanning en vrij spelen.

9. Middagpauze

De tijd tussen het onderwijsprogramma en de verplichte naschoolse activiteiten, waarin de leerlingen een eet- en rustpauze hebben. De duur hiervan is verschillend voor het kleuter- en basisonderwijs. De kinderen eten in de klas of een daartoe geschikte ruimte. Ouders kunnen eventueel mee eten.

10. Vakkrachten en instellingen

Dit zijn externe particulieren en medewerkers van instellingen die door samenwerking met de scholen de activiteiten voor de talentontwikkeling verzorgen. Deze kunnen zowel op school zelf of buiten school plaatsvinden.

11. Schoolbesturen

Het bevoegde gezag van de openbare en bijzondere scholen.

De scholen van het primair onderwijs op Aruba zijn verdeeld over zeven verschillende schoolbesturen. Te weten:

SKOA : Stichting Katholiek Onderwijs Aruba
CBOO : Contactbureau Openbaar Onderwijs
SPCOA : Stichting Protestants Christelijk Onderwijs Aruba
SOAZA : Stichting Onderwijs van de Advent Zending Aruba
SVEOA : Stichting Volle Evangelie Onderwijs Aruba
FEPO : Fundashon pa Esnan cu Problema di Oido
SVGA : Stichting Verstandelijk Gehandicapten Aruba

12. SEO = Sociaal Emotionele Ontwikkeling.

Literatuur

- Boogaard, M, Felix, C. & Fukkink, R. (2008), *Chillen, skaten, gamen. Opvattingen over kwalitatief goede buitenschoolse opvang in Nederland*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut
- Bureau Traimerdia (oktober 2003), *Nota project Traimerdia. Algemene informatie betreffende project Traimerdia*. Aruba: Traimerdia.
- Bureau Traimerdia (februari 2008), *Concept Jaarwerkplan 2008*. Aruba: Traimerdia.
- Bureau Traimerdia (augustus 2008), *Informacion General Traimerdia 2008-2009*. Aruba: Traimerdia
- Centraal Bureau voor Statistiek (2005) *Censo 2000*. Aruba: CBS
- Directie Onderwijs (mei 2008), *Adviesnota Verlengde Schooldag*. Aruba: Directie Onderwijs.
- Directie Onderwijs, afdeling Onderzoek en Statistiek (2009), *Onderwijs Jaarverslag 2007-2008*. Aruba: Directie Onderwijs.
- Hoeven, M.J.A. van der, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2007), *Wetsvoorstel buitenschoolse opvang, vergaderjaar 2006-2007*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ministerie van Onderwijs, Sociale Zaken en Infrastructuur (2007), *A Strategic National Education Plan 2007-2017, the learner our focus*. (Nationaal Onderwijsplan). Aruba: Ministerie van Onderwijs, Sociale Zaken en Infrastructuur
- Ministerie van Onderwijs, Sociale Zaken en Infrastructuur (2008), *Extracto di Nacionaal Onderwijsplan 2007-2017: Presentacion 31 di maart 2008*. Aruba: Ministerie van Onderwijs, Sociale Zaken en Infrastructuur
- Ministerie Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (...), *Nieuwsbrief buitenschoolse opvang*. Den Haag: Ministeries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Oenen, S. van, & Valkenstijn, M. (1999), *Verlengde Schooldag, brug tussen lokaal onderwijs- en jeugdbeleid*. Utrecht: NIZW Uitgeverij
- Oosterhoudt, R. en Broodbakker A., OCW gemeente Den Haag (2003), *Evaluatierapport Verlengde Schooldag in Den Haag. Schooljaren 2000-2001 en 2001-2002*, Den Haag. Multimedia.
- PBC voor Noord-Brabant (2003), Naschoolse activiteiten, in: *Dossier Brede school*. Eindhoven: PBC voor Noord-Brabant.
- PRIEPEB (1996), *Plan Strategico 1997-2006*. Aruba: Directie Onderwijs.
- Pronk, P. (1998), *Basisregelingen uit het Arubaanse staats- en administratieve recht*. Oranjestad, V.A.D. Aruba
- Sociaal Economische Raad Aruba (2002), *Scholingsniveau in Aruba*. Aruba: SER Aruba.
- Sociaal Economische Raad Aruba (januari 2005), *Veiligheid voor opgroeiende kinderen op Aruba*. Aruba: SER Aruba.
- Wal, H. van der (2009), *Jeugd delinquentie in Aruba. Uitkomsten en beleidsimplicaties van de Youth Lifestyle Survey 2007*. Aruba: Stichting Maatschappij & Criminaliteit.

Internetbronnen

- <http://www.denhaag.nl.-GemeenteDenHaag,dienstOnderwijs,CultuurenOnderwijsenWelzijn.EvaluatierapportVerlengdeSchooldag in DenHaag, Schooljaren 2000-2001 3n 2001-2002>
- <http://minocw.nl/kinderopvang/index.html>
- <http://www.netwerkbureaukinderopvang.nl>
- <http://www.werkgroeponderwijskinderopvang.nl>
- <http://www.hollandseschool.org/joomla/index.php>

<http://www.nsahaarlem.nl/index.php>

<http://books.google.com/books?id=MNIwJ8o-0kcC&printsec=frontcover&dq=verlengde+schooltijd#PPR5,M1> - Dubois Raymond, M. *Samenwerken aan buitenschoolse opvang buiten schooltijd*

<http://www.curacao-gov.an/site.nsf/0/1AB997B1890627570425714D006E5DCE?opendocument>

<http://www.unmanpahubentut.com/hubentut/linksFR.htm>

<http://www.ouders.nl/kopv/kopv022.htm>

www.cambridgema.gov/DHSP2. - Department of Human Service Programs' - Out of School Time Services for Children & Youth

<http://www.uck.nl> - Gemeente Utrecht, afdeling OCW. *Verlengde Schooldag Utrecht Primair Onderwijs, Evaluatie 2007-2008*.

Bijlagen

1. Concept Adviesnota Verlengde Schooldag (mei 2008)
2. Opdrachtformulering 1^e versie (februari 2009)
3. Gewijzigde opdrachtformulering (maart 2009)
4. Kostenplaatjes voor personeel
5. a) Programma van Eisen KO en BO
b) Financiële consequenties van Programma's van Eisen
6. Materiële kosten